

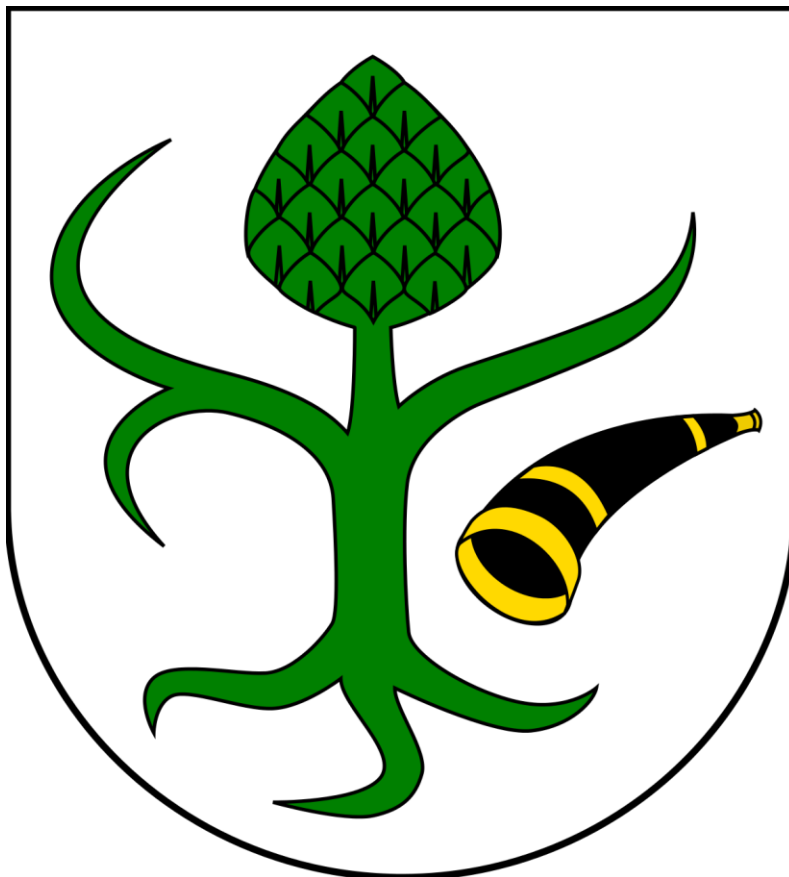
ZAŁĄCZNIK NR 1

DO UCHWAŁY NR 108/XV/19

RADY MIEJSKIEJ GMINY CHORZELE

Z DNIA 28.11.2019 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY CHORZELE NA LATA 2019-2022

Spis treści

Spis treści	2
1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	15
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	15
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	17
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	21
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych Gminy Chorzele).....	21
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta i gminy.....	24
5.2.1. Charakterystyka ogólna Gminy Chorzele	24
5.2.2. Zarys historii obszaru Gminy.....	25
5.2.3. Zestawienie obiektów z terenu Gminy wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Mazowieckiego.....	30
5.2.4. Zestawienie obiektów z terenu Gminy Chorzele wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków.....	32
5.2.5. Zabytki archeologiczne.....	42
5.2.6. Dziedzictwo niematerialne	54
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.....	55
7. Założenia programowe	58
7.4. Priorytety Programu Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Chorzele na lata 2019-2022.....	58
7.5. Cele szczegółowe i działania Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chorzele na lata 2019-2022.....	58
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami.....	63
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	64
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.....	64
9.1. Dotacje.....	65
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	67
12. Załączniki.....	67

1. Wstęp

Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.) gmina ma obowiązek sporządzić gminny program opieki nad zabytkami. Program ten jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te określone są w odniesieniu do całej gminy, jako jednostki podziału administracyjnego. Dotyczą nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Głównym beneficjentem realizacji programu jest społeczność lokalna, a rolą programu jest wzbudzenie w lokalnej społeczności świadomości wspólnoty kulturowej poprzez uświadamianie mieszkańcom znaczenia lokalnych wartości kulturowych.

Program określa kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami: wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych działań organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Istotnym celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy. Aby program mógł być w pełni realizowany, ważne jest zaangażowanie mieszkańców w opiekę nad zabytkami, za które odpowiedzialne będą władze gminy.

Program powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Współpraca środowisk samorządowych, konserwatorskich i lokalnych przy realizacji programu przynieść powinna wszystkim stronom wymierne korzyści: zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, polepszenie stanu obiektów zabytkowych, zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych, ostatecznie prowadząc do wzrostu rozwoju społeczno-gospodarczego.

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na 4 lata. Co 2 lata Wójt sporządza sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia Radzie Miejskiej. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu kulturowego oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

Program Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Chorzele na lata 2019-2022 jest dokumentem aktualizującym Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chorzele na lata 2014-2018.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami są przepisy wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.). Zapis w ustawie mówi jasno, że zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Program ma na celu, w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program jest potem ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu zarząd województwa, powiatu i gminy (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Podstawę prawną sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami stanowią trzy poniższe ustawy:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa narodowego w Polsce (art. 5), stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (art. 6 ust. 1), wskazuje, że ochrona środowiska (w tym zabytków) jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela (art. 86).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce, określa politykę zarządzania zabytkami oraz wyznacza główne zadania państwa oraz obywateli. Wprowadza pojęcia ochrony zabytków i opieki nad nimi (art. 3).

W myśl ustawy ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu (art. 4):

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania (art. 6):

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
  - a) krajobrazami kulturowymi,
  - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - c) dziełami architektury i budownictwa,
  - d) dziełami budownictwa obronnego,
  - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

- f) cmentarzami,
  - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - e) materiałami bibliotecznymi,
  - f) instrumentami muzycznymi,
  - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - b) cmentarzyskami,
  - c) kurhanami,
  - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formami ochrony zabytków są (art. 7):

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji

o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art. 16 ust.1). Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia (art. 16 ust.1a). Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1 (art. 16 ust.2). Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy (art. 16 ust.3). W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem (art. 16 ust.4). Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony (art. 16 ust.5). Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (art. 16 ust.6). Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące (art. 17 ust.1):

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2016 r., poz. 672) (art. 17 ust.2).

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 18 ust.1). W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, w szczególności (art. 18 ust.2):

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się w szczególności ochronę (art. 19 ust.1):

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę (art. 19 ust.1a):

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności (art. 19 ust.1b):

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1 (art. 19 ust.2). W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków (art. 19 ust.3).

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 20). Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy (art. 21).

Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków (art. 22 ust.1). Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa (art. 22 ust.2). Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku (art. 22 ust.3). Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy (art. 22 ust.4). W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte (art. 22 ust.5):

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych (art. 22 ust.6).

Organami ochrony zabytków są (art. 89):

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Zapis w ustawie informuje, że zaspokajanie potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne gminy obejmują zagadnienia związane z ochroną zabytków jak i opieką nad zabytkami (art. 7 ust.1, pkt 9).

Dodatkowe uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawierają m.in.:

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2018 poz. 1945)

Ustawa precyzuje, co powinno być uwzględniane podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także ustaleniach lokalizacji inwestycji celu publicznego. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym należy uwzględnić wymagania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, a także dóbr kultury współczesnej.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 2018 poz. 1202 z późn. zm.)

Ustawa traktuje zabytki w sposób szczególny i podkreśla fakt, że obiekt budowlany należy projektować i budować, zapewniając ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2018 poz. 799)

Ustawa wskazuje, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych. Dodatkowo ustanawia, iż prognoza oddziaływania na środowisko, sporządzana przy okazji opracowywania: polityki, strategii, planów lub programów powinna: określać, analizować i oceniać przewidywane, znaczące oddziaływanie na środowisko, a także zabytki.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2018 poz. 1614 z późn. zm.)

Ustawa określa m. in. procedury dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską. Wojewódzki konserwator zabytków wdaje zezwolenia na usunięcie drzew lub krzewów z terenów nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. 2018 poz. 2204 z późn. zm.)

Ustawa mówi, że jednym z celów publicznych jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz precyzuje, jakie działania wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. 2018 poz. 1983)

W rozumieniu niniejszej ustawy działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. Ustawa określa, że sprawowanie opieki nad zabytkami jest jednym z podstawowych zadań instytucji kultury oraz, że prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. 2018 poz. 450 z późn. zm.)

Ustawa informuje, że gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe/stowarzyszenia.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zawierają:

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. 2018 poz. 720 z późn. zm.)

Ustawa zawiera zapisy o przechowywaniu, zabezpieczaniu i udostępnianiu zabytków. Ustawa mówi, iż Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określa, w drodze rozporządzenia, zakres, formy i sposób ewidencjonowania zabytków w muzeach.

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2018 poz. 574)

Biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy, które zawiera:

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2019 poz. 553).

Narodowy zasób archiwalny służy nauce, kulturze, gospodarce narodowej oraz potrzebom obywateli. Nadzór nad narodowym zasobem archiwalnym sprawuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego za pośrednictwem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych.

Inne akty wykonawcze i rozporządzenia:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259), ustawa mówi, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie,

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 roku Nr 71, poz. 650),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 75, poz. 706),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 roku Nr 102, poz. 1066),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2004 roku Nr 124, poz. 1302),
- Rozporządzenie ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opieką nad zabytkiem” (Dz. U. z 2004 roku Nr 124, poz. 1304),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 roku Nr 212, poz. 2153),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2014 r., poz. 399),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 marca 2010 r. w sprawie udzielania dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014, poz. 110),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 roku Nr 89, poz. 510),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 roku Nr 113, poz. 661),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych (przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych), (Dz. U. z 2011 roku Nr 165, poz. 987),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wywozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2011 roku Nr 50, poz. 256).

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2018 poz. 1609).

Procedury uzyskiwania pozwoleń na prace przy zabytkach:

Prowadzenie prac remontowych lub budowlanych przy obiekcie zabytkowym wymaga szeregu uzgodnień dokonanych między użytkownikiem zabytku, a odpowiednim Urzędem Ochrony Zabytków oraz uzyskania wymaganych prawem pozwoleń i opinii – poprzez wypełnienie i wysłanie właściwego wniosku.

Podjęcie działań przy zabytku zwykle jest poprzedzone rozpoznaniem jego dziejów, funkcji, technologii powstania, stanu zachowania, co następuje poprzez wykonywanie odpowiednich badań obiektu. Tzw. organy ochrony zabytków (Generalny Konserwator Zabytków, Wojewódzki Konserwator Zabytków) mogą prowadzić badania konserwatorskie, tzn. rozpoznanie jego historii, struktury. Właściciel zabytku jest zobowiązany udostępnić go w tym celu, a WKZ wydaje stosowne pozwolenie na prowadzenie badań.

Jeśli obiekt wpisany jest do rejestru zabytków, praktycznie wszystkie prace budowlane przy nim, w tym remontowe, wymagają uzyskania decyzji o pozwoleniu na budowę. Aby uzyskać pozwolenie na budowę należy przedłożyć w odpowiednim urzędzie (organie administracji architektoniczno-budowlanej) m.in. oświadczenie o posiadanym prawie do dysponowania nieruchomością i projekt budowlany, którego forma i zakres określona jest w ustawie. Zatem planując prace przy zabytku zawsze konieczne jest wykonanie projektu budowlanego. Projekt należy wykonać w min. 5 egzemplarzach, z których jeden przekazany będzie Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków dla uzyskania jego pozwolenia, cztery do urzędu – najczęściej Starostwa Powiatowego – dla uzyskania pozwolenia na budowę. Dopiero po uprawomocnieniu się decyzji, można przystąpić do dalszych etapów prowadzenia inwestycji.

Jeśli obiekt wpisany jest do rejestru zabytków lub jest chroniony zapisami zawartymi w planie zagospodarowania przestrzennego, praktycznie wszystkie prace przy nim, w tym remontowe czy modernizacyjne, wymagają uzyskania decyzji o pozwoleniu na budowę od organu administracji architektoniczno-budowlanej. Dodatkowo wymagają wcześniejszego wystąpienia do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o pozwolenie na prowadzenie określonych prac konserwatorskich czy robót

budowlanych, w określonym czasie. Wniosek taki składa się w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków – lub biurze danego miejskiego konserwatora zabytków.

Dla obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, na ternie niewpisanym do rejestru zabytków, pozwolenie na budowę jest wydawane w uzgodnieniu z WKZ. Jest to procedura wewnętrzna między urzędami. Niezajęcie stanowiska w terminie 30 dni jest jednoznaczne z akceptacją przedłożonych rozwiązań.

Rozbiórka rejestrowego zabytku nieruchomego jest możliwa jedynie po uzyskaniu prawomocnej decyzji o wykreśleniu zabytku z rejestru zabytków, którą może wydać Generalny Konserwator. Przesłanką może być zniszczenie obiektu w stopniu powodującym całkowitą utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Także w przypadku uzyskania nowych ustaleń naukowych, które nie potwierdzą wcześniejszych danych o wartości obiektu, takie skreślenie może mieć miejsce. Na rozbiórkę obiektu wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się pod ochroną konserwatorską, należy uzyskać w odpowiednim Starostwie Powiatowym decyzję o pozwoleniu na rozbiórkę, po uzyskaniu dodatkowych opinii i pozwoleń – głównie WKZ lub GKZ.

Zgodnie z art. 39 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 2018 poz. 1202 z późn. zm.) w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków wymagane jest uzyskanie pozwolenia na remont tychże obiektów lub ich rozbiórkę (ale w tym wypadku dopiero po skreśleniu obiektu z rejestru zabytków przez Generalnego Konserwatora Zabytków). W stosunku do obiektów budowlanych oraz obiektów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbudowę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W przypadku chęci zainstalowania na takim obiekcie tablic i urządzeń reklamowych, ustawa nakłada obowiązek uzyskania pozwolenia od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przez wydanie pozwolenia na budowę.

Zapisy art. 13 i 109 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. 2018 poz. 2204 z późn. zm.) precyzują, jakie działania wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Są to: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących: własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych do spółek (aportów). W przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości gminie przysługuje prawo pierwokupu.

Zgodnie z ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2018 poz. 1614 z późn. zm.), Wojewódzki Konserwator Zabytków wydaje zezwolenia na usunięcie drzew lub krzewów z terenów nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Program Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Chorzele na lata 2019-2022, jest spójny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach poniżej:

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017 (Uchwała Nr 125/2014 Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2014 r.)

Głównym celem programu jest wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków, poprzez realizację celów szczegółowych, tj.:

- 1) wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce, w tym:
  - a) porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych,
  - b) przygotowanie ratyfikacji konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego,
  - c) wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych,
  - d) wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego,
  - e) opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych,
  - f) opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków,

- g) realizację badań w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego;
- 2) wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków, w tym:
  - a) zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach,
  - b) wypracowanie standardów pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną,
  - c) podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków,
  - d) merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków;
- 3) tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji, w tym:
  - a) przygotowanie ratyfikacji „Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa”,
  - b) wspieranie budowania w świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych,
  - c) promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu,
  - d) zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020 (dokument wdrożeniowy: Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004–2013”)

Strategia powstała jako dokument tworzący ramy dla nowoczesnego gospodarowania dziedzictwem kulturowym Polski, przy jego maksymalnym zachowaniu, jak również wykorzystaniu w podstawowym celu, jakim jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów Polski. W ramach realizacji spójnych działań w poszczególnych regionach Polski, zostały wyodrębnione główne zadania i priorytety w dziedzinie kultury.

Celem programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych. Cel ma być osiągnięty poprzez:

- 1) poprawę stanu zachowania zabytków;
- 2) zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego);
- 3) kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele inne niż kulturalne;

- 4) zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych;
- 5) poprawę warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji;
- 6) zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

Realizacja programu odbywa się w ramach dwóch komplementarnych priorytetów:

- 1) Priorytet 1 „Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych” – poprawa stanu zachowania zabytków, działania rewaloryzacyjne, konserwacyjne, modernizacyjne, adaptacja i ochrona obiektów zabytkowych, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków, prace dokumentacyjne, działania mające na celu zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.
- 2) Priorytet 2 „Rozwój i koncentracja kolekcji muzealnych” – dotyczy zadań związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Program Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Chorzele na lata 2019-2022 wykazuje spójność zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, jak i powiatowym, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030

Głównym celem strategii jest zwiększenie spójności i konkurencyjności województwa mazowieckiego poprzez realizację celów rozwojowych we wszystkich obszarach. Dla obszaru „kultura i dziedzictwo” celem rozwojowym jest wykorzystanie kultury i dziedzictwa kulturowego do rozwoju przemysłów kreatywnych poprzez działania i zadania rozwojowe takie jak:

- 1) wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gospodarki regionu oraz do zwiększenia atrakcyjności regionu, w tym:
  - a) poprawa atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory przyrodnicze,
  - b) wspieranie rozwoju turystyki kulturowej oraz tworzenia nowych produktów turystycznych,
  - c) ochrona mazowieckiej spuścizny historycznej,
  - d) rozwój systemu obsługi turystów;
- 2) upowszechnianie kultury i twórczości, w tym:
  - a) rozwój zaplecza instytucjonalnego kultury,
  - b) promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej regionu,
  - c) wspieranie edukacji kulturalnej;
- 3) kreowanie miast jako *Innowatorów kultury* oraz wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych, w tym:
  - a) wykorzystywanie ośrodków miejskich do tworzenia i promowania kultury,
  - b) promowanie Warszawy jako europejskiego ośrodka kultury,
  - c) wykorzystanie endogenicznych potencjałów miast;
- 4) wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych, w tym:
  - a) wspieranie inicjatyw gospodarczych w sektorze kreatywnym;
- 5) wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej, w tym:
  - a) wzmocnienie znaczenia kultury w rozwoju społeczno-gospodarczym.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego (Uchwała nr 180/14 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 7 lipca 2014r. w sprawie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego)

Głównym celem planu jest określenie polityki przestrzennej Mazowsza polegającej na ustaleniu zasad organizacji struktury przestrzennej województwa w zakresie: podstawowych elementów sieci osadniczej, rozmieszczenia infrastruktury technicznej i społecznej, wymagań dotyczących ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Ochrona dziedzictwa kulturowego jest częścią procesu kształtowania zrównoważonego rozwoju, ładu przestrzennego w województwie i tożsamości kulturowej.

Ustalenia Zintegrowanej polityki opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej obejmują:

- zarządzanie zasobami dziedzictwa, ochronę i eksponowanie przestrzennych świadectw dziedzictwa, zwłaszcza najbardziej wartościowych zespołów i obiektów służących identyfikacji i promocji przestrzeni kulturowej regionu;
- kształtowanie walorów krajobrazowych województwa oraz ochronę przestrzeni posiadających unikatowe lub specyficzne dla regionu walory krajobrazowe;
- zachowanie różnorodności kulturowej województwa, kształtowanie tożsamości regionalnej i historycznej oraz zapewnienie dostępności do zasobów dziedzictwa zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

W zakresie polityki opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej Plan ustala:

- Zachowanie ciągłości dziedzictwa kulturowego regionu,
- Umiejętne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego,
- Kształtowanie tożsamości regionalnej i budowanie klimatu społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2018 – 2021

Struktura Programu: misja, obszary strategiczne, cele, przedsięwzięcia zostały przedstawione na poniższym rysunku.

**Podnieść skuteczność opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym
w województwie mazowieckim**

Obszary strategiczne

**A. Edukacja kształtująca
świadomość i postawy**

**B. Optymalizacja
systemu dostępu
do środków**

**C. Wypracowanie
skutecznych narzędzi
działania**

**D. Wzmocnienie
zasobów wiedzy
fachowej**

Cele strategiczne i przedsięwzięcia

**Cel A.3. Wprowadzić elementy
edukacji o dziedzictwie w edu-
kacji powszechnej**

- Przedsięwzięcie A. 1. 1. Tożsamość lokalna – wartość unikalna
- Przedsięwzięcie A. 1. 2. „Jestem Społecznym Opiekunem Zabytków”
- Przedsięwzięcie A. 1. 3. „Odkrywamy nasze dziedzictwo” – coroczny konkurs fotograficzny

**Cel A.2. Wspierać edukacyjnie
samorządy lokalne i właścicieli
zabytków**

- Przedsięwzięcie A. 2. 1. Mazowieckie Centrum Wiedzy o Zabytkach
- Przedsięwzięcie A. 2. 2. „Renowacja Roku” – Nagroda Marszałka Województwa Mazowieckiego
- Przedsięwzięcie A. 2. 2. Dziedzictwo niematerialne – na listę UNESCO!

**Cel B.1. Zoptymalizować sys-
tem dotacji wojewódzkich**

- Przedsięwzięcie B. 1. 1. Dotacje do prac konserwatorskich restauratorskich i robót budowlanych w obiektach zabytkowych
- Przedsięwzięcie B. 1. 2. Finansowania prac w obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego

**Cel B.2. Zaangażować gminy
w finansowanie opieki nad
zabytkami**

- Przedsięwzięcie B. 2. 1. Mecenaz Dziedzictwa Mazowsza

**Cel C.1. Ograniczać ryzyko utraty
najmniej trwałych elementów dzie-
dzictwa**

- Przedsięwzięcie C. 1. 1. Inwentaryzacja stylów architektury drewnianej województwa
- Przedsięwzięcie C. 1. 2. Spójny krajobraz kulturowy: katalog projektów
- Przedsięwzięcie C. 1. 3. Nasza żywa tradycja

**Cel C.2. Poprawić poziom współ-
pracy na rzecz dziedzictwa**

- Przedsięwzięcie C. 2. 1. Stała współpraca Samorząd Województwa – MWKZ – oddział NID

**Cel C.3. wzmocnić potencjał pro-
mocyjny zabytków**

- Przedsięwzięcie C. 3. 1. Tworzyć system wymiany wiedzy w zakresie opieki nad zabytkami
- Przedsięwzięcie C. 3. 2. Promocja zabytków poprzez tworzenie szlaków kulturowych

**Cel D.1. Tworzyć sys-
tem wiedzy o zabyt-
kach i dziedzictwie nie-
materialnym**

- Przedsięwzięcie D. 1. 1. Program badań we współpracy z MWKZ i oddziałem NID

**Cel D.2. Radykalnie po-
poprawić wykorzystanie
technik cyfrowych**

- Przedsięwzięcie D. 2. 1. Wzorcowa dokumentacja cyfrowa wybranych zabytków
- Przedsięwzięcie D. 2. 2. Nagroda Marszałka dla najlepszej digitalizacji zabytku

Strategia rozwoju kultury w województwie mazowieckim na lata 2015 – 2020

Przyjęta misja polityki kulturalnej województwa mazowieckiego brzmi: „Kultura łączy każdego”.

Jako jeden z kluczowych problemów dla kultury województwa mazowieckiego zdefiniowano tu niejednoznaczność tożsamość historyczno-kulturową oraz brak dialogu współczesnych mieszkańców regionu z bogactwem jego zróżnicowanych tożsamości historycznych. Strategia zauważa, iż różnorodność, która mogłaby być bogactwem kulturowym Mazowsza, w obecnej chwili stanowi przyczynę jego podziałów.

Jeden z celów strategicznych w obszarze „Dziedzictwo – tożsamość – wspólnota” określony został jako „Żywe dziedzictwo”. Jest on nastawiony na włączanie wątków dziedzictwa historyczno-kulturowego w dialog ze współczesnością i budowanie wokół dziedzictwa żywych obiektów kultury. Propozycją reagowania w tym zakresie mają być programy:

- „Zabytki i muzea – żywe atrakcje”, którego celem jest promowanie takich form i koncepcji opieki nad dziedzictwem kulturowym – zasobami muzealnymi i zabytkami, które zbudują wokół niego żywą atrakcyjność, wkomponowaną w programy turystyczne, promocyjne, edukacyjne, społeczno-animacyjne lub aktywizacyjno-gospodarcze,
- „To także nasze dziedzictwo”, którego celem jest włączanie w żywy obieg kultury wątków dziedzictwa kulturowego regionu, które są szczególnie narażone na zapomnienie.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych Gminy Chorzele)

Program Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Chorzele na lata 2019-2022, jest zbieżny z dokumentami gminy o charakterze strategicznym i opracowaniami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy oraz zawierającymi ustalenia dotyczące ochrony środowiska przyrodniczego, opisanymi poniżej:

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Chorzele (Załącznik nr 1 do Uchwały nr 275/XLIV/17 Rady Miejskiej w Chorzelach z dnia 28 września 2017 roku)

W odniesieniu do zabytków architektury i zabytków techniki, w tym tych położonych w obszarze zmiany studium:

- Zakazuje się dokonywania zmian mogących doprowadzić do utraty wartości zabytkowej przez: wyburzenia, nadbudowy, zmian dachu i jego historycznego pokrycia;
- Ochronie podlega kształt i rodzaj pokrycia dachów, opracowanie elewacji, stolarka okienna i drzwiowa;
- Wszelkie działania związane z remontami i adaptacją obiektów odbywać się mogą jedynie w oparciu o wytyczne konserwatorskie, jeżeli problem tego wymaga wg ustaleń badań naukowych i konserwatorskich;
- Nie dopuszczalne są działania i inwestycje prowadzące do zmiany budynków wpisanych do rejestru zabytków lub mogące naruszać ich ekspozycję;
- Zakaz zmian w obrębie elewacji (z wyłączeniem prac adaptacyjnych uwzględniających walory zabytkowe obiektów, dokonanych na podstawie wytycznych konserwatorskich oraz zmian wynikających z ustaleń zdobytych na podstawie badań naukowych i konserwatorskich);

- Adaptacja istniejących obiektów do nowej funkcji pod warunkiem utrzymania ich historycznego charakteru;
- Remonty historycznych budynków należy prowadzić z wykorzystaniem historycznych materiałów i technik budowlanych.

W odniesieniu do układów urbanistycznych i ruralistycznych, w tym tych położonych w obszarze zmiany studium:

- Ochroną należy objąć historyczną sieć ulic i placów, historyczny sposób zabudowy i poszczególnych posesji;
- Chronić należy akcenty, dominanty przestrzenne oraz osie kompozycyjne i widokowe;
- Ochronie podlega także otoczenie obiektów zabytkowych;
- W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, w uzgodnieniu z władzami konserwatorskimi należy określić zakres ochrony konserwatorskiej i jeżeli jest to uzasadnione wyznaczyć strefy ochrony konserwatorskiej;
- Nawiązanie nową zabudową do historycznej;
- Przebudowa obiektów dysharmonijnych.

W odniesieniu do zabytków archeologicznych

Wszelkie prace i inwestycje planowane na terenach o domniemanych wartościach archeologicznych należy poprzedzić badaniami, winny być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz winny być prowadzone pod nadzorem archeologicznym. Obowiązuje nakaz pozostawienia w formie nieużytków stanowisk archeologicznych o wykształconej formie terenowej (grodziska, kurhany, wały itp.). Nie dopuszcza się prowadzenia na tych terenach inwestycji, działalności gospodarczej i rolniczej. Winny pozostać nieużytkami. Ponadto:

- w przypadku realizowana inwestycji na obszarze stanowiska archeologicznego, znajdującego się w ewidencji zabytków AZP, prace ziemne należy poprzedzić sondażowymi weryfikacyjnymi badaniami archeologicznymi, ich wyniki pozwolą na zajęcie stanowiska archeologicznego;
- w przypadku braku ewidencji AZP należy wykonać rozpoznanie powierzchniowe przed realizacją inwestycji;
- na prowadzenie badań archeologicznych należy uzyskać bezwzględne pozwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- inwestycje „liniowe” (np. gaz, prąd, kanalizacja, telekomunikacja) winny być prowadzone pod stałym nadzorem archeologicznym.

W odniesieniu do zabytkowych cmentarzy

W obrębie historycznych cmentarzy zakazuje się zmian układu przestrzennego (aleje, nasadzenia, kwatery), wycinki starodrzewia, likwidacji historycznych elementów małej architektury, a w przypadku cmentarzy także zabytkowych nagrobków. Wszelkie prace inwestycyjne dotyczące zabytkowych cmentarzy należy poprzedzić właściwą dokumentacją konserwatorską, prowadzącą do określenia uwarunkowań historycznych i możliwości dalszego użytkowania. Wszelkie prace prowadzone w obrębie historycznych cmentarzy należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, a w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków – uzyskać pozwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie prac

W odniesieniu do krajobrazu kulturowego

W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego należy w porozumieniu z władzami konserwatorskimi wyznaczyć strefy ekspozycji ze względu na konieczność utrzymania historycznej panoramy. Ochroną objąć należy wszystkie elementy krajobrazu kulturowego; zespoły zieleni, cmentarze, parki, aleje drzew, stanowiska archeologiczne i inne.

Nie dopuszcza się realizacji inwestycji negatywnie wpływających na chronioną sylwetę oraz wycinki historycznych drzewostanów. Ochrona ekspozycji oraz zabudowa terenów sąsiadujących z zabytkami wymaga zachowania rygorów w odniesieniu do zabudowy nowopowstającej.

Strategia Rozwoju Gminy Chorzele na lata 2014 – 2020

CELE STRATEGICZNE

2. ROZWIJANIE PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I WSPOMAGANIE ROZWOJU ROLNICTWA.

2.4. Rozwój oferty i bazy turystycznej – gmina skupia się również na wykorzystaniu przyrodniczych i kulturowych atutów, dzięki którym możliwe będzie stworzenie wyjątkowej oferty turystycznej i wzrost atrakcyjności gminy w tym obszarze.

2.7. Ochrona środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego – by zachować dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe należy realizować projekty zmierzające do ograniczenia zanieczyszczenia, m.in. wód i gleb, a także ochrony bioróżnorodności. Projekty kultywujące miejscową kulturę i zmierzające do odrestaurowania zabytków na terenie gminy wpłyną również na atrakcyjność mieszkaniową i turystyczną gminy.

3. ROZWIJANIE SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO I PROMOCJA GMINY.

3.1. Rozwijanie społeczeństwa obywatelskiego i kształtowanie tożsamości lokalnej – społeczeństwo działające niezależnie od państwa, świadome potrzeb wspólnoty i dążące do ich zaspokojenia,

zainteresowane i złączone poczuciem współodpowiedzialności za jego dobro określa i osiąga cele bez impulsu ze strony władzy. Takie społeczeństwo pozwala na pełniejsze zaspokajanie potrzeb.

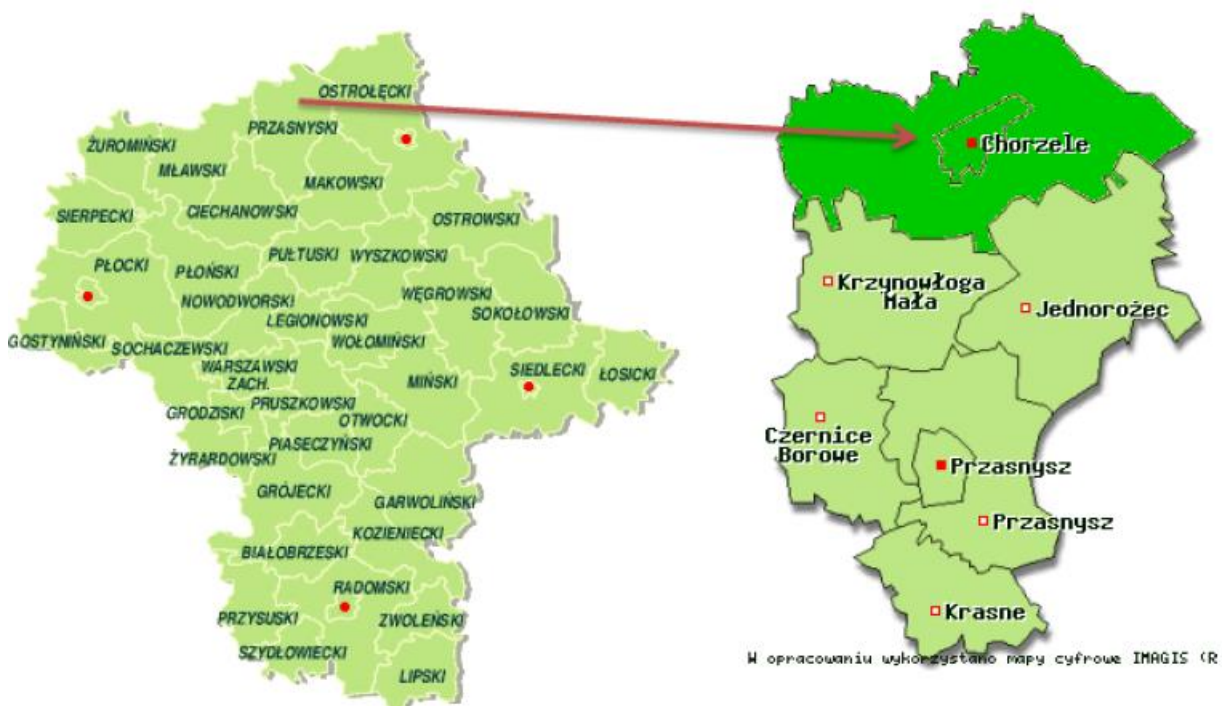
3.2. Kształtowanie i promocja korzystnego wizerunku pod względem inwestycyjnym, turystycznym i rekreacyjnym gminy obejmuje wszelkie działania mające zachęcić potencjalnych mieszkańców, turystów i przedsiębiorców do wiązania przyszłości z obszarem gminy.

3.3. Rozwijanie współpracy międzynarodowej, międzyregionalnej i międzysektorowej pozwoli na realizowanie zadań wspólnie z przedsiębiorcami i innymi podmiotami publicznymi, dzięki czemu możliwe będzie poszerzenie i pogłębienie skali działania.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta i gminy

5.2.1. Charakterystyka ogólna Gminy Chorzele

Gmina Chorzele leży na północnym skraju Mazowsza, w powiecie przasnyskim, w województwie mazowieckim. Od północy graniczy z województwem warmińsko -mazurskim.

Rysunek 1. Miasto i Gmina Chorzele na tle województwa mazowieckiego i powiatu przasnyskiego.

Źródło: www.zpp.pl

Gmina Chorzele sąsiaduje z następującymi gminami:

- od południa – gmina Krzynowłoga Mała i gmina Jednorozec (powiat przasnyski),
- od południowego - wschodu – gmina Baranowo (powiat ostrołęcki),

- od północnego - wschodu – gmina Czarna (powiat ostrołęcki),
- od północy – gmina Wielbark (województwo Warmińsko-Mazurskie, powiat szczycieński),
- od północnego - zachodu gmina Janowo (województwo Warmińsko-Mazurskie, powiat nidzicki),
- od zachodu – gmina Dzierzgowo (powiat mławski).

Powierzchnia gminy to około 371,53 km², co czyni gminę największą na terenie województwa mazowieckiego. Administracyjnie gmina podzielona jest na miasto Chorzele i 41 sołectw, obejmujących 65 miejscowości.

Rysunek 2. Mapa gminy Chorzele.
Źródło: <http://www.gminachorzele.fr.pl>

Gmina charakteryzuje się dogodnym położeniem komunikacyjnym. Droga krajowa nr 57, jest najkrótszą drogą prowadzącą z Warszawy na Mazury, co niewątpliwie pozytywnie wpływa na rozwój gminy i pozyskanie nowych inwestorów oraz mieszkańców. Ponadto przez teren gminy przebiegają dwie drogi wojewódzkie: nr 616 oraz nr 614. Pierwsza z nich łączy Chorzele z Gruduskiem i Ciechanowem. Droga nr 614 łączy natomiast siedzibę władz gminy z Myszyńcem oraz zapewnia dogodny szlak komunikacyjny łączący Polskę z Litwą.

5.2.2. Zarys historii obszaru Gminy

Liczne stanowiska archeologiczne wskazują, że tereny gminy były zamieszkałe już w epoce kamiennej. We wczesnym średniowieczu jej obszar pokrywała puszcza graniczna między plemionami pruskimi i

polskimi. W północnej części gminy wytworzyła się wówczas i utrwaliła w XIV w. granica oddzielająca najpierw plemiona mazowieckie od pruskich, potem Mazowsze i Polskę od Państwa Krzyżackiego i Prus Książęcych, następnie Królestwo Polskie, Księstwo Warszawskie i Królestwo Kongresowe od Królestwa Pruskiego, a w okresie międzywojennym II Rzeczpospolitą od Rzeszy Niemieckiej. Linia graniczna ustanowiona w 1343 r. ugodą w Bratianie pomiędzy książętami mazowieckimi, a wielkim mistrzem krzyżackim przetrwała przez 600 lat, aż do likwidacji Prus w 1945 r. Jest to jedna z najdłużej trwających linii granicznych w Europie i na świecie.

Nazwa *Chorzele* wywodzi się od prasłowiańskiego rdzenia *orz* lub *horz* oznaczającego konia. Podobny źródłosłów ma nazwa rzeki Orzyc i tutejszej puszczy - Chorze!. Pierwszy raz Chorzele występują w źródłach w 1444 r., kiedy książę warszawski Bolesław IV nadaje je Waclawowi z Jaworowa. W 1473 r. następuje zamiana Chorzel, w wyniku której wieś wraca do dóbr książęcych. Początek XVI w. charakteryzował się znacznym rozwojem Chorzel. Było tu 10 karczem, kuźnica, kopalnia rudy, dwa młyny. Wieś zamieszkiwana była przez 150 osób. W 1526 r., po śmierci ostatnich Piastów mazowieckich Księstwo Mazowieckie zostało włączone do Królestwa Polskiego, a Chorzele stały się wsią królewską, leżącą w ziemi ciechanowskiej województwa mazowieckiego. Od końca XVI w. należały do starostwa przasnyskiego.

W 1542 r. Chorzele uzyskały prawa miejskie. Przywilej lokacyjny przyznawał miastu m.in. 60 włók ziemi. Pierwszym wójtem Chorzel został Wawrzyniec Gadomski. Miasto wchodziło w owym czasie w skład dóbr oprawnych królowej Bony. W 1551 r., z fundacji królowej, erygowano w Chorzelach parafię. Według lustracji z 1565 r. w Chorzelach mieszkały 792 osoby, stało tu 121 domów, działały dwa młyny, kuźnia rudy darniowej i kilkanaście browarów.

„Potop” szwedzki (1655-1660) i najazd rosyjski na wschodnie ziemie Rzeczpospolitej (od 1654 r.) doprowadził do chwilowego załamania się państwowości polskiej. Kryzys ten udało się przezwyciężyć w wyniku zaangażowania się w obronę wszystkich warstw społecznych, jednak ogromne zniszczenia wojenne zapoczątkowały stopniowy upadek gospodarczy i polityczny Polski. Zniszczenia nie ominęły północnego Mazowsza. Spustoszenia dokonane przez Szwedów, a także własne wojska, zostały pogłębione przez wielką zarazę w latach 1657-61 oraz pożary (1660-63). Liczna ludność spadła w Chorzelach w 1676 r. do 141. Pod koniec XVII w. miasto zaczęło się powoli odbudowywać. W 1690 r. Jan III Sobieski potwierdził oraz rozszerzył wcześniejsze prawa - miasto uzyskało przywilej na organizowanie 3 jarmarków. Niestety wielka wojna północna doprowadziła do kolejnych zniszczeń. W 1708 r. wojska szwedzkie zniszczyły m.in. drewniany kościół parafialny na „Poświętnym” oraz kościół filialny pw. św. Wojciecha, który nie został już później odbudowany. W 1712 r. na miejscu zniszczonego kościoła parafialnego wybudowano nowy, także drewniany pw. św. Mikołaja.

Panowanie Augusta III uważa się obecnie za okres stopniowej odbudowy demograficznej i gospodarczej Rzeczypospolitej. W 1757 r. król potwierdził przywileje Chorzel i nadał następne - na dwa dodatkowe jarmarki. Podobnie Stanisław August w 1776 r. nadał miastu przywilej jarmarków dodatkowe dwa jarmarki. Konfederacja barska ponownie zakłóciła rozwój miasta. W okolicach miasta działał m.in. oddział słynnego kozaka Sawy Calińskiego (1770-1771). Chorzele, jako miasto królewskie, brały udział w ruchu emancypacyjnym miast w czasie sejmu czteroletniego. W listopadzie 1789 r. Chorzele wysłały na zjazd przedstawicieli miast królewskich dwóch delegatów – landwójta Pawła Bączkowski i radnego Grzegorza Kwaśniewskiego. W 1794 r., w czasie powstania kościuszkowskiego w okolicach Chorzel walczyły m.in. oddziały Antonowicza i Kwaśniewskiego.

W wyniku trzeciego rozbioru Polski północne Mazowsze wraz z Chorzelami zostało przyłączone do Królestwa Pruskiego. Wojna Napoleona z koalicją prusko-rosyjską w latach 1806-1807 ponownie spowodowała przemarsze obcych wojsk. 31 stycznia 1807 r. przez Chorzele przejeżdżał, w drodze do Wielbarka, Napoleon. Klęska Prus w wojnie z Napoleonem w latach 1806-1807 skutkowałą m.in. utworzeniem z II i III zaboru pruskiego Księstwa Warszawskiego, w granicach którego znalazły się Chorzele. Na przełomie 1812 i 1813 r. przez miasto przechodziły niedobitki Wielkiej Armii uchodzące z Rosji. Okupacja rosyjska trwała do sierpnia 1815 r., kiedy rosyjskie władze wojskowe przekazały region administracji Królestwa Polskiego (Kongresowego).

W 1820 r. w Chorzelach mieszkały 1203 osoby, w tym 787 chrześcijan i 391 Żydów. Charakterystyczne, że w miasteczku murowany był tylko jeden dom mieszkalny. W tym czasie polepszyła się nieco koniunktura dzięki rozwojowi handlu, a także sukiennictwa, opartego w czasach pruskich na manufakturze sukienniczej.

W czasie powstania listopadowego w Chorzelach zorganizowano Straż Bezpieczeństwa 6 grudnia 1830 r. dyktator Józef Chłopicki utworzył z rezerw Straży Bezpieczeństwa Gwardię Ruchomą dla wspierania działań wojska. Liczyła 80 batalionów - każde województwo było zobowiązane dostarczyć 10 batalionów po 1000 ludzi. Oddział Gwardii Ruchomej utworzono także w Chorzelach. Na początku 1831 r. w okolicach Chorzel, które znalazły się na skrajnym prawym skrzydle atakującej Królestwo armii Dybicza, działały oddziały ppłk. Bardzkiego, por. Michała Godlewskiego i kpt. Józefa Zaliwskiego. Brak większych walk w okolicy spowodował, że rejon Chorzel nie został zniszczony, jednak ucierpiał w wyniku epidemii cholery, która została przyniesiona do Królestwa Polskiego przez wojska rosyjskie, walczące wcześniej z Turkami na Bałkanach.

W czasie powstania styczniowego w okolicy Chorzel działała partia Tomasza Kolbe, który był dzierżawcą folwarku Dąbrówka Ostrowska. Partia Kolbego ukrywała się na uroczysku Bogdaniec koło Zaręb. 3 lutego

1863 r. licząca niespełna 100 powstańców partia Kolbego zdobyła komorę celną w Chorzelach, a następnie opanowała pruską komorę celną w Opaleńcu (Flamberg). W marcu 1863 r. w okolicy działała z kolei partia Zygmunta Padlewskiego, uchodzącego po przegranej potyczce pod Drążdżewem. Padlewski próbował przejąć tu rosyjski transport broni. Władze rosyjskie obłożyły miasto wysoką kontrybucją, przeprowadzały rewizje, sprawdzały, czy ktoś z mieszkańców nie przyłączył się do powstania. W 1869 r. Chorzele pozbawiono praw miejskich, w akcie zemsty za sprzyjanie powstaniu. Od 1871 r. wprowadzono język rosyjski jako urzędowy. Pomimo utraty praw miejskich Chorzele szybko się rozwijały w okresie popowstaniowym. Jak w wielu małych miasteczkach Królestwa Polskiego w Chorzelach liczna była ludność żydowska. W 1860 r. na 2032 mieszkańców, 1119 było Żydami. W 1880 r. liczba mieszkańców wzrosła do 2883, w 1890 r. - do 2901, w 1897 r. - do 3265, a w 1910 r. - do 5071. Chorzele były ważnym centrum handlowym dla całego granicznego obszaru północno-wschodniego Mazowsza. Rozwój gospodarczy był spowodowany wielością jarmarków i targów, a także rozwojem drobnego handlu i przemysłu. Działało tu 48 sklepów, 10 szynków oraz pięć wiatraków i dwa browary, a także kasa pożyczkowa „Przyszłość”. W Chorzelach stacjonował 270-osobowy oddział rosyjskiej straży granicznej strzegący granicy z Rzeszą Niemiecką.

Początek I wojny światowej oznaczał dla regionów graniczących z Prusami Wschodnimi przemasze wojsk. Bitwa pod Tannenbergiem w sierpniu 1914 r. skończyła się kompletną klęską rosyjskiej armii pod dowództwem Samsonowa (popęłił samobójstwo w lasach pod Wielbarkiem). Skutkiem tej bitwy, a także bitwy nad Jeziorami Mazurskimi, w której we wrześniu została pobita 1 Armia rosyjska Pawła Rennekampfa, pogranicze Kongresówki dostało się pod okupację niemiecką (Chorzele na początku listopada 1914 r.). Zmniejszyła się radykalnie liczba mieszkańców Chorzel. Okupacja niemiecka wyniszczająca Kongresówkę gospodarczo, stwarzała jednak znacznie większe możliwości działań politycznych i społecznych. Na terenie gminy powstała komórka tajnej, lecz tolerowanej przez okupanta. Polskiej Organizacji Wojskowej, aktywnie prowadzono werbunek do Legionów Józefa Piłsudskiego. Rozbudowała się także chorzelska Straż Ogniowa, która listopadzie 1918 r. odegrała główną rolę w rozbrojeniu kompanii niemieckich wojsk okupacyjnych, oraz przejęła niemieckie magazyny wojskowe.

Już w początkowym okresie istnienia niepodległego Państwa Polskiego naprawiono krzywdę wyrządzoną miastu przez rosyjskich okupantów w ramach represji po powstaniu styczniowym. 14 II 1919 r. przywrócono Chorzelom prawa miejskie.

W czerwcu i lipcu 1920 r. trwająca prawie od samego początku niepodległości wojna polsko-bolszewicka przybrała niebezpieczny dla Polski obrót. Na północnym odcinku frontu bolszewickie armie rosyjskie dowodzone przez Michaiła Tuchaczewskiego rozpoczęły w lipcu ofensywę, która w sierpniu sięgnęła

północnego Mazowsza. 6 VIII 1920 r. zdobyte zostały Chorzele. Poprowadzona 16 sierpnia przez Piłsudskiego kontrofensywa z nad Wieprza doprowadziła do odcięcia wielkich grup armii bolszewickiej. W ramach tej operacji 1 Syberyjski Pułk Piechoty Brygady Syberyjskiej zamknął okrążenie wojsk rosyjskich odbijając 22 sierpnia Chorzele i dochodząc do granicy Rzeszy. Wycofujący się 3 Korpus Konny Gaj Chana, wysunięty na północny-zachód (próba zdobycia Płocka) przewała się przez słabsze liczebnie oddziały polskie. Wzięci do niewoli żołnierze Brygady Syberyjskiej zostali zamęczeni przez bolszewików. Zamordowani polscy żołnierze zostali pochowani na cmentarzu parafialnym w Chorzelach. W 2010 r. na kwaterze żołnierzy Brygady Syberyjskiej odsłonięto nowy pomnik, zbudowany staraniem Towarzystwa Przyjaciół Chorzel.

Po nastaniu pokoju nastąpił stopniowy rozwój miasta, wzrosła liczba ludności w 1931 r. osiągając 3032, a w 1939 - ok. 3800 osób. W mieście miały siedzibę Sąd Grodzki, komora celna, komisariat Straży Granicznej oraz oddziały organizacji społecznych - Ochotniczej Straży Ogniowej (w 1932 r. wybudowano nową remizę), Strzelca, Polskiego Czerwonego Krzyża, Związku Harcerstwa Polskiego, Związku Nauczycielstwa Polskiego, a także kółko rolnicze. W 1924 r. powstała siedmioklasowa szkoła powszechna, która w 1938 r. otrzymała nowy budynek. W 1930 r. Chorzele odwiedził prezydent Ignacy Mościcki.

Przygraniczne położenie gminy sprawiło, że została zajęta przez wojska niemieckie zajęły już pierwszego dnia II wojny światowej. Obszar gminy został wraz z północno-zachodnim Mazowszem wcielony do III Rzeszy. W październiku 1939 r. utworzono getto, które zostało zlikwidowane w grudniu 1941 r. - pozostałych przy życiu Żydów wywieziono do Makowa Mazowieckiego, a następnie do obozów zagłady. Prześladowania objęły także ludność polską - zamordowano 67 osób, a na roboty przymusowe wywieziono 270. Liczba mieszkańców Chorzel zmniejszyła się w wyniku wojny do 2659 osób.

W końcu 1939 r. powstał w Chorzelach oddział terenowy Komendy Obrońców Polski, organizacji polityczno-wojskowej utworzonej rozkazem generała Wilhelma Orlik-Ruckemann przez kadrę Korpusu Ochrony Pogranicza. Chorzelska Komenda Obrońców Polski została zlikwidowana przez Gestapo wiosną 1940 r. Później obszar gminy został objęty siatką konspiracyjną Związku Walki Zbrojnej (od 1942 r. Armii Krajowej). Działała tu także komórka Tajnej Organizacji Nauczycielskiej.

Podczas okupacji wybudowany został most na Orzycu rozpoczęto także budowę szosy do Przasnysza. Ofensywa styczniowa armii sowieckiej uwolniła 20 stycznia 1945 r. Chorzele od Niemców. Już w marcu wznowiono naukę w szkole podstawowej. Rozpoczęła się odbudowa gospodarki, wznawiały pracę drobne zakłady przemysłowe - dwie olejarnie, młyn motorowy, wiatrak. Bliskość tzw. Ziem Odzyskanych spowodowała znaczny odpływ ludności. W ciągu pierwszych kilkunastu miesięcy liczba mieszkańców

miasta zmniejszyła się o 500 osób. Stopniowy rozwój miasta doprowadził do wzrostu liczby mieszkańców, która przekroczyła 2800 osób.

Chorzele są obecnie dużym ośrodkiem przemysłu mleczarskiego. Działają tu dwie mleczarnie: Spółdzielnia Mleczarska "Mazowsze" oraz Bel Polska sp. z o.o. Taka koncentracja zakładów mleczarskich ukierunkowała rozwój gospodarstw rolnych w gminie, które koncentrują się na hodowli bydła mlecznego.

5.2.3. Zestawienie obiektów z terenu Gminy wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Mazowieckiego

Wykaz zabytków na terenie Gminy Chorzele wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Mazowieckiego przedstawiono w poniższej tabeli.

1) Bogdany Wielkie:

- zespół dworski, XIX w., nr rej. A-490:

a) - dwór - decyzja z 26.11.1982 r.,

b) - park - decyzja z 27.01.1984 r.;

2) Chorzele:

- kościół parafialny p.w. Świętej Trójcy, 2 poł. XIX w., nr rej.: A-472, z 07.07.1981 r.,

- cmentarz rzym.-kat. I, nr rej.: A-545 z 9.01.1986 r.

- cmentarz rzym.-kat. II, nr rej.: A-551 z 18.01.1986r.;

3) Czarzaste Wielkie

- park dworski, XIX w., nr rej.: A-524 z 10.09.1984 r.;

4) Duczymin

- kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia MB, 2 poł. XIX, nr rej.: A-473 z 07.07.1981 r.;

5) Krzynowłoga Wielka

- kościół parafialny, p.w. Wszystkich Świętych, poł. XIX, nr rej.: A-474 z 7.07.1981 r.;

- zespół dworski, nr rej. A-507:

a) dwór, 1861 r., decyzja i z 18.12.1987 r.,

b) park, XIX w., decyzja z 27.01.1984 r.

6) Zaręby

- kościół parafialny p.w. Św. Wawrzyńca z najbliższym otoczeniem w promieniu 100 m, nr rej.: A-379
dn. 03.07.1956 r.

- dzwonnica przy kościele parafialnym pw. Św. Wawrzyńca, nr rej.: A-379 dn. 03.07.1956 r.

Zakres i formy ochrony oraz opieki nad zabytkami rejestrowymi przez ich właścicieli i użytkowników reguluje przede wszystkim ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.) oraz akty wykonawcze do ustawy, w tym m.in. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych.

Obowiązek zgodnego z przepisami użytkowania i zarządzania obiektem zabytkowym spoczywa na jego właścicielu lub posiadaczu. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Niezależnie od ww. obowiązków użytkownik zabytku jest zobowiązany zawiadomić służby konserwatorskie o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków, pozwolenia konserwatorskiego wymaga:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań archeologicznych;
- przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów,
- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru;
- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Prace mające charakter bieżącej konserwacji, np. odświeżanie ścian we wnętrzu obiektu bez zmiany ich kolorystyki i wymiany tynków, miejscowa wymiana instalacji np. gniazd elektrycznych, kranów itp., wymiana powojennego wystroju wnętrz bez naruszania zabytkowej substancji obiektu, nie wymagają uzyskania pozwolenia konserwatorskiego, jedynie zgłoszenia właściwemu konserwatorowi.

Właściciel lub posiadacz zabytku może wystąpić do właściwego konserwatora zabytków o wydanie w formie pisemnej zaleceń konserwatorskich, pomocnych w przygotowaniu dokumentacji projektowej czy sformułowaniu zakresu planowanych prac. Zalecenia konserwatorskie mają na celu określenie sposobu korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także określenie zakresu dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

5.2.4. Zestawienie obiektów z terenu Gminy Chorzele wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków

Zgodnie z art. 21 ww. ustawy podstawą opracowania programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Według rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja

2011 r., w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., nr 113, poz. 661) GEZ jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Karta ewidencyjna zabytku zawiera w szczególności dane umożliwiające określenie zabytku, jego miejsce położenia lub przechowywania, zwięzły opis cech i wartości kulturowych oraz wskazanie właściciela i posiadacza zabytku.

Zweryfikowana gminna ewidencja zabytków nie jest zamknięta i może być zwiększana zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Podczas badań terenowych przeprowadzonych przed opracowaniem niniejszego programu zweryfikowano dotychczasową ewidencję zabytków.

Tabela 1. Wykaz zabytków wpisanych do gminnej ewidencji zabytków na terenie Gminy Chorzele (po weryfikacji terenowej w 2019 r.).

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt/Zespół	Adres	Nr działki	Forma ochrony	Czas powstania
1.	Chorzele	Chorzele	Kościół parafialny pw. Św. Trójcy	ul. Kościelna 06-330 Chorzele	1008, 1021	A -472 dn. 07.07.1981r.	Druga połowa XIX wieku
2.	Chorzele	Chorzele	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	ul. Ruda 06-330 Chorzele	1144	A -551 dn. 18.01.1986r.	Koniec XVI wieku
3.	Chorzele	Chorzele	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	ul. Cmentarna 06-330 Chorzele	1467/1	A-545 dn. 09.01.1986r.	XIX wiek (najstarszy nagrobek 1896r.)
4.	Chorzele	Bogdany Wielkie	Zespół dworsko parkowy	Bogdany Wielkie 06-330 Chorzele	37/2	A-490	Wiek XIX
5.	Chorzele	Bogdany Wielkie	Dwór murowany	Bogdany Wielkie 06-330 Chorzele	37/2	A-490 dn. 26.11.1982r.	Koniec wieku XIX
6.	Chorzele	Bogdany Wielkie	Park dworski o powierzchni 3.75 ha	Bogdany Wielkie 06-330 Chorzele	35/2, 37/2, 38/4, 38/6	A-490 dn. 27.01.1984r.	Wiek XIX
7.	Chorzele	Czarzaste Wielkie	Park dworski o powierzchni ok. 4,80 ha	Czarzaste Wielkie 06-330 Chorzele	44/2, 2270/1 2270/2	A-524 dn. 10.09.1984r.	Wiek XIX
8.	Chorzele	Duczumin	Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia M. B.	Duczumin 06-330 Chorzele	126	A-473 dn. 07.07.1981r.	Druga połowa XIX
9.	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych	Krzynowłoga Wielka 06-330 Chorzele	198	A-474 dn. 07.07.1981r.	Połowa XIX wieku
10.	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Zespół dworsko parkowy	Krzynowłoga Wielka	194/2	A-507	Wiek XIX

				06-330 Chorzele			
11.	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Dwór murowany	Krzynowłoga Wielka 06-330 Chorzele	194/2	A-507 dn. 18.12.1987r.	Wiek XIX (1861)
12	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Park Dworski o powierzchni 3,99 ha	Krzynowłoga Wielka 06-330 Chorzele	194/2, 195/3, 195/2, 195/1	A-507 dn. 27.01.1984r.	Wiek XIX
13	Chorzele	Zaręby	Kościół parafialny p.w. Św. Wawrzyńca z najbliższym otoczeniem w promieniu 100 m	Zaręby 06-330 Chorzele	328	A-379 dn. 03.07.1956r.	Wiek XVIII
14	Chorzele	Zaręby	Dzwonnica przy kościele parafialnym pw. Św. Wawrzyńca	Zaręby 06-330 Chorzele	328	A-379 dn. 03.07.1956r.	Przełom wieku XVIII i XIX
15	Chorzele	Chorzele	Założenia urbanistyczne	06-330 Chorzele			ok wieku XVIII
16	Chorzele	Chorzele	Kirkut (cmentarz żydowski)	ul. Nadrzeczna 06-330 Chorzele	980		Wiek XVI
17	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany (dawna gajówka)	ul. Kolejowa 9 (d.3) 06-330 Chorzele	2048/3		Wiek XIX
18	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Królewska 17 06-330 Chorzele	945		Wiek XX
19	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. 11 Listopada 37 06-330 Chorzele	1617		Wiek XX
20	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. 11 Listopada 43 06-330 Chorzele	1620		Wiek XX

21	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. 1 Maja 7 06-330 Chorzele	1320		Koniec wieku XIX
22	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. 1 Maja 14 06-330 Chorzele	1214		Koniec wieku XIX
23	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. 1 Maja 15 06-330 Chorzele	1311		Koniec wieku XIX
24	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. 1 Maja 23a 06-330 Chorzele	1300		Koniec wieku XIX
25	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. 1 Maja 24 06-330 Chorzele	1219		Koniec wieku XIX
26	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul.1 Maja 64 06-330 Chorzele	1240		Koniec wieku XIX
27	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. 1 Maja 74 06-330 Chorzele	1247		Koniec wieku XIX
28	Chorzele	Chorzele	Budynek gospodarczy – obora	ul. Młynarska 2 06-330 Chorzele	1252		Połowa XX wieku
29	Chorzele	Chorzele	Kamienica	ul. Mostowa 11 06-330 Chorzele	1201		Wiek XX
30	Chorzele	Chorzele	Budynek poczty	ul. Mostowa 13 06-330 Chorzele	1200		Wiek XX
31	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Mostowa 15 06-330 Chorzele	1129/2		Wiek XX

32	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Ogrodowa 12 06-330 Chorzele	941		Wiek XX
33	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Ogrodowa 15 06-330 Chorzele	1013		Wiek XX
34	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Olszewska 8 06-330 Chorzele	1313		Koniec wieku XIX
35	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Olszewska 10 06-330 Chorzele	1312		Koniec wieku XIX
36	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Padlewskiego 7 06-330 Chorzele	1059		Wiek XX
37	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Padlewskiego 11 06-330 Chorzele	1057		Wiek XX
38	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Padlewskiego 19 06-330 Chorzele	1051/3		Wiek XX
39	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Ruda 3 06-330 Chorzele	1198		Wiek XX
40	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Ruda 6 06-330 Chorzele	1130		Wiek XX
41	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Ruda 6A 06-330 Chorzele	1130		Wiek XX
42	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Ruda 7 06-330 Chorzele	1196		Wiek XX

43	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Zduńska 3 06-330 Chorzele	1355		Druga połowa IX wieku
44	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Zduńska 7 06-330 Chorzele	1357		Koniec wieku XIX
45	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Zduńska 12 (d.4) 06-330 Chorzele	1341		Koniec wieku XIX
46	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Zduńska 15 06-330 Chorzele	1362		Koniec wieku XIX
47	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Zduńska 19 06-330 Chorzele	1364		Koniec wieku XIX
48	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Zduńska 32 (d.12) 06-330 Chorzele	1307/1		Wiek XX
49	Chorzele	Chorzele	Dom mieszkalny drewniany	ul. Zduńska 33 06-330 Chorzele	1372		Koniec XIX wieku
50	Chorzele	Chorzele	Dawna strażnica graniczna (tzw. Kordon)	ul. Grunwaldzka 99 06-330 Chorzele	88/2		Lata 20 wieku XX
51	Chorzele	Chorzele	Budynek murowany mieszkalny	ul. Zarębska 1 06-330 Chorzele	1408/2		Wiek XX
52	Chorzele	Duczymin	Cmentarz przykościelny	Duczymin 06-330 Chorzele	125		Wiek XIX
53	Chorzele	Duczymin	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	Duczymin 06-330 Chorzele	41		Wiek XIX

54	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki	Krzynowłoga Wielka 06-330 Chorzele	217		Pierwsza połowa XIX wieku
55	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Dom drewniany mieszkalny	Krzynowłoga Wielka 63 06-330 Chorzele	26/2		Początek XX wieku
56	Chorzele	Mącice	Cmentarz ewangelicki	Mącice 06-330 Chorzele	409		Początek XX wieku
57	Chorzele	Opaleniec	Kościół filialny pw. Św. Józefa	Opaleniec 06-330 Chorzele	183		Wiek XX
58	Chorzele	Opaleniec	Dzwonnica przykościelna	Opaleniec 06-330 Chorzele	183		Wiek XIX
59	Chorzele	Opaleniec	Cmentarz ewangelicko - augsburski przykościelny	Opaleniec 06-330 Chorzele	241		Połowa XVI wieku
60	Chorzele	Opaleniec	Cmentarz rzymskokatolicki	Opaleniec 06-330 Chorzele	183		Wiek XIX
61	Chorzele	Opaleniec	Cmentarz ewangelicki	Opaleniec 06-330 Chorzele	744/1		Wiek XX
62	Chorzele	Raszujka	Budynek dworca PKP	Raszujka 06-330 Chorzele	57		Wiek XIX
63	Chorzele	Rycice	Park	Rycice 06-330 Chorzele	2255		wiek XIX
64	Chorzele	Rycice	Cmentarz wojskowy, niemiecki	Rycice 06-330 Chorzele	44		Wiek XX 1915r.

65	Chorzele	Ściężel	Cmentarz ewangelicko - augsburski	Ściężel 06-330 Chorzele	733		Wiek XVIII 1800 r.
66	Chorzele	Ściężel	Cmentarz ewangelicko- augsburski	Ściężel 60-330 Chorzele	733		Wiek XIX 1939r.
67	Chorzele	Zaręby	Plebania drewniana przykościelna	Zaręby 06-330 Chorzele	328		Wiek XIX
68	Chorzele	Zaręby	Cmentarz rzymskokatolicki	Zaręby 06-330 Chorzele	344		Początek XX wieku
69	Chorzele	Łaz	Dom drewniany mieszkalny - dawna Leśniczówka	Łaz 2 (dawnie Chorzele, ul. Kolejowa 3) 06-330 Chorzele	2048/5		Połowa XX wieku
70	Chorzele	Brzeski Kołaki	Mogiła żołnierska 1939 r.	Brzeski Kołaki 06-330 Chorzele			1939r.
71	Chorzele	Dąbrowa	Dom drewniany mieszkalny	Dąbrowa 8 06-330 Chorzele	91/1		Początek XX wieku
72	Chorzele	Dzierżęga Nadbory	Dom drewniany mieszkalny	Dzierżęga Nadbory 13 06-330 Chorzele	78		Początek XX wieku
73	Chorzele	Dzierżęga Nadbory	Dom drewniany mieszkalny	Dzierżęga Nadbory 19 06-330 Chorzele	70		Początek XX wieku
74	Chorzele	Czaplice Wielkie	Zespół Dworsko Parkowy	Czaplice Wielkie 4 06-330 Chorzele	59		Koniec XIX wieku
75	Chorzele	Czaplice Wielkie	Dwór Drewniany	Czaplice Wielkie 4	59		Koniec XIX wieku

				06-330 Chorzele			
76	Chorzele	Czaplice Wielkie	Pozostałości parku dworskiego	Czaplice Wielkie 06-330 Chorzele	59		Początek XX wieku
77	Chorzele	Czaplice Wielkie	Dom drewniany mieszkalny	Czaplice Wielkie 9 (d.7) 06-330 Chorzele	37		Początek XX wieku
78	Chorzele	Czaplice Wielkie	Dom drewniany mieszkalny	Czaplice Wielkie 11 06-330 Chorzele	36		Początek XX wieku
79	Chorzele	Krukowo	Dom drewniany mieszkalny	Krukowo 72 06-330 Chorzele	145/8		Początek XX wieku
80	Chorzele	Przysowy	Zbiorowa mogiła żołnierzy niemieckich z II wojny światowej	Przysowy 06-330 Chorzele			Wiek XX (1944r.)

Źródło: Opracowanie własne.

W celu przeprowadzenia prac remontowych, wymagających pozwolenia na budowę (przebudowa dachu, rozbudowa budynku) przy zabytku znajdującym się w Gminnej Ewidencji Zabytków należy wystąpić z wnioskiem do Starostwa Powiatowego w Przasnyszu. Pozwolenie na budowę zostanie wydane po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W przypadku prac nie wymagających pozwolenia na budowę właściciel zabytku gminnego zgłasza prace do starostwa powiatowego, które zostają zaopiniowane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Zabytkiem archeologicznym jest każdy ślad działalności człowieka znajdujący się w ziemi lub pod wodą, którego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Można wyróżnić dwa typy zabytków archeologicznych: ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości. Z perspektywy nauki i dziedzictwa znacznie ważniejsze są jednak archeologiczne zabytki nieruchome – stanowiska archeologiczne, czyli zespoły obiektów o charakterze kultowym, grobowym, mieszkalnym lub gospodarczym, otaczający je układ warstw glebowych oraz znajdujące się w nich zabytki ruchome.

Dziedzictwo archeologiczne jest nieodnawialne, ponieważ nie da się odtworzyć raz naruszonego układu warstw. Jedynym sposobem ochrony takiego zasobu jest zachowanie miejsc zalegania zabytków w stanie nienaruszonym tak, aby kolejne pokolenia mogły poznawać swoją przeszłość, stosując coraz bardziej skuteczne, a jednocześnie mniej inwazyjne, metody badawcze. Dotyczy to także archeologicznych badań wykopaliskowych, które są dopuszczalne tylko na stanowiskach zagrożonych zniszczeniem, np. w wyniku planowanej inwestycji budowlanej. Nie jest możliwe zachowanie w ten sposób wszystkich zabytków archeologicznych, pozostawianie stanowisk "in situ" może dotyczyć jedynie terenów szczególnie cennych.

Tabela 2. Wykaz stanowisk archeologicznych na terenie gminy Chorzele.

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt/Zespół	Czas powstania	Nr obszaru AZP	Nr stanowiska na obszarze AZP	Nr stanowiska w miejscowości	Forma ochrony
81	Chorzele	Rembielin	Zespół osadniczo grzebalny	wczesna epoka żelaza	35-65	1	1	Wpis do rejestru zabytków nr 317 z dnia 25.06.1992
82	Chorzele	Rembielin-Kolonia	Stanowisko archeologiczne	okres wczesna epoka żelaza	35-65	7	2	
83	Chorzele	Aleksandrowo	Stanowisko archeologiczne	kultura łużycka, epoka brązu	36-65	61	1	
84	Chorzele	Bagienice	Stanowisko archeologiczne	wczesna epoka żelaza	35-65	5	1	
85	Chorzele	Bagienice	Stanowisko archeologiczne	epoka kamienia	35-65	6	2	
86	Chorzele	Binduga	Stanowisko archeologiczne	osada NOW	34-67	13	1	
87	Chorzele	Binduga	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-67	14	7	
88	Chorzele	Binduga	Stanowisko archeologiczne	osada średniowiecza	34-67	16	2	
89	Chorzele	Binduga	Stanowisko archeologiczne	osada nowożytna	34-67	17	3	
90	Chorzele	Binduga	Stanowisko archeologiczne	osada nowożytna	34-67	18	4	
91	Chorzele	Binduga	Stanowisko archeologiczne	osada nowożytna	34-67	19	5	
92	Chorzele	Binduga	Stanowisko archeologiczne	starożytność	34-67	20	6	
93	Chorzele	Brzeski Kołaki	Stanowisko archeologiczne	XVII-XVIII w.	36-65	10	1	
94	Chorzele	Brzeski Kołaki	Stanowisko archeologiczne	wczesne średniowiecze	35-65	11	2	

95	Chorzele	Budki	Stanowisko archeologiczne	okres halsztacki	35-66	2	1	
96	Chorzele	Budki	Stanowisko archeologiczne	schyłek okresu neolitu	35-66	3	2	
97	Chorzele	Budki	Stanowisko archeologiczne	osada neolityczna	35-66	5	3	
98	Chorzele	Bugzy Jarki	Stanowisko archeologiczne	epoka kamienia	35-64	29	1	
99	Chorzele	Bugzy Płoskie	Stanowisko archeologiczne	okres WR	35-64	26	1	
10	Chorzele	Chorzele	Stanowisko archeologiczne	okres nieustalony	35-65	8	1	
10	Chorzele	Chorzele	Stanowisko archeologiczne	osada nowożytna	35-65	9	2	
10	Chorzele	Czaplice Wielkie	Stanowisko archeologiczne	starożytność	36-65	28	1	
10	Chorzele	Czaplice Wielkie	Stanowisko archeologiczne	XII-XIII w.	36-65	31	2	
10	Chorzele	Czaplice Wielkie	Stanowisko archeologiczne	XVI-XVIII w.	36-65	32	3	
10	Chorzele	Czaplice Wielkie	Stanowisko archeologiczne	XII-XIII w.	36-65	33	4	
10	Chorzele	Czaplice Wielkie	Stanowisko archeologiczne	X-XIII w.	36-65	34	5	
10	Chorzele	Czaplice Wielkie	Stanowisko archeologiczne	XII-XIII w.	36-65	35	6	
10	Chorzele	Czaplice Wielkie	Stanowisko archeologiczne	XII-XIII w.	36-65	36	7	
10	Chorzele	Czaplice Furmany	Stanowisko archeologiczne	XII-XIII w.	36-65	37	8	
11	Chorzele	Czarzaste Wielkie	Stanowisko archeologiczne	średniowiecze	35-64	15	1	
11	Chorzele	Czarzaste Wielkie	Stanowisko archeologiczne	okres mezolitu	35-64	16	2	

11	Chorzele	Dąbrowa	Stanowisko archeologiczne	przełom epoki kamienia i wczesnej	36-64	6	1	
11	Chorzele	Dąbrowa	Stanowisko archeologiczne	XV-XVII	36-64	7	2	
11	Chorzele	Dąbrowa	Stanowisko archeologiczne	starożytność	36-64	8	3	
11	Chorzele	Dąbrowa	Stanowisko archeologiczne	epoka kamienia/wczesna epoka	36-64	9	4	
11	Chorzele	Dąbrówka Ostrowska	Stanowisko archeologiczne	mezolit	35-64	3	1	
11	Chorzele	Dąbrówka Ostrowska	Stanowisko archeologiczne	okres wpływów rzymskich	35-64	4	2	
11	Chorzele	Dąbrówka Ostrowska	Stanowisko archeologiczne	mezolit	35-64	5	3	
11	Chorzele	Dąbrówka Ostrowska	Stanowisko archeologiczne	średniowiecze	35-64	6	4	
12	Chorzele	Duczymin	Stanowisko archeologiczne	okres wpływów rzymskich	35-64	20	1	
12	Chorzele	Dzierżęga Nadbory	Stanowisko archeologiczne	epoka brązu	35-64	21	1	
12	Chorzele	Dzierżęga Nadbory	Stanowisko archeologiczne	średniowiecze	35-64	22	2	
12	Chorzele	Dzierżęga Nadbory	Stanowisko archeologiczne	średniowiecze	35-64	23	3	
12	Chorzele	Dzierżęga Nadbory	Stanowisko archeologiczne	mezolit	35-64	24	4	
12	Chorzele	Dzierżęga Nadbory	Stanowisko archeologiczne	okres wpływów rzymskich	35-64	25	5	
12	Chorzele	Gadomiec Chrzczany	Stanowisko archeologiczne	epoka kamienia /wczesna epoka	36-64	25	1	
12	Chorzele	Gadomiec Chrzczany	Stanowisko archeologiczne	epoka kamienia/wczesna epoka	36-64	26	2	

12	Chorzele	Gadomiec Miłocięta	Stanowisko archeologiczne	epoka kamienia/wczesna epoka	36-64	27	1	
12	Chorzele	Gadomiec Miłocięta	Stanowisko archeologiczne	epoka kamienia/wczesna epoka	36-64	28	2	
13	Chorzele	Grąd Rycicki	Stanowisko archeologiczne	epoka brązu	36-66	15	1	
13	Chorzele	Grąd Rycicki	Stanowisko archeologiczne	epoka brązu	36-66	16	2	
13	Chorzele	Jedlinka	Stanowisko archeologiczne	okres halsztacki, kultura lateńska	34-64	9	1	
13	Chorzele	Krukowo	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-67	7	1	
13	Chorzele	Krukowo	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-67	8	2	
13	Chorzele	Krukowo	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-67	9	3	
13	Chorzele	Krukowo	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-67	10	4	
13	Chorzele	Krukowo	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-67	11	5	
13	Chorzele	Krukowo	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-67	12	6	
13	Chorzele	Krukowo	Stanowisko archeologiczne	okres starożytny	34-67	21	1	
14	Chorzele	Krukowo	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-67	22	2	
14	Chorzele	Krukowo	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-67	23	3	
14	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Stanowisko archeologiczne	XV-XVI w.	36-65	17	2	
14	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Stanowisko archeologiczne	XV-XVI w.	36-65	18	3	

14	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Stanowisko archeologiczne	XIII w.	36-65	19	4	
14	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Stanowisko archeologiczne	XII-XIII w.	36-65	20	5	
14	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Stanowisko archeologiczne	kultura łużycka, epoka brązu	36-65	24	6	
14	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Stanowisko archeologiczne	starożytność	36-65	25	7	
14	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Stanowisko archeologiczne	X-XII w.	36-65	26	8	
14	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Stanowisko archeologiczne	XV w.	36-65	27	9	
15	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Stanowisko archeologiczne	XV-XVI w.	36-65	29	10	
15	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Stanowisko archeologiczne	XII-XIII w.	36-65	45	11	
15	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Stanowisko archeologiczne	starożytność	36-65	62	12	
15	Chorzele	Krzynowłoga Wielka	Stanowisko archeologiczne	kultura łużycka, epoka brązu	36-65	63	13	
15	Chorzele	Kwiatkowo	Stanowisko archeologiczne	wczesne średniowiecze	35-64	12	1	
15	Chorzele	Lipowiec	Stanowisko archeologiczne	XV-XVI w.	36-65	11	1	
15	Chorzele	Lipowiec	Stanowisko archeologiczne	XV-XVI w.	36-65	56	2	
15	Chorzele	Lipowiec	Stanowisko archeologiczne	przełom XV i XVI w.	36-65	57	3	
15	Chorzele	Liwki	Stanowisko archeologiczne	epoka kamienia	35-64	17	1	
15	Chorzele	Liwki	Stanowisko archeologiczne	epoka kamienia	35-64	18	2	
16	Chorzele	Liwki	Stanowisko archeologiczne	epoka kamienia	35-64	19	3	

16	Chorzele	Łaz	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-66	9	1	
16	Chorzele	Łaz	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-66	12	2	
16	Chorzele	Łaz	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-66	13	3	
16	Chorzele	Łaz	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-66	14	4	
16	Chorzele	Mącice	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	33-66	1	5	
16	Chorzele	Mącice	Stanowisko archeologiczne	epoka kamienia	34-66	1	1	
16	Chorzele	Mącice	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-66	2	2	
16	Chorzele	Mącice	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-66	3	3	
16	Chorzele	Mącice	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-66	4	4	
17	Chorzele	Mącice	Stanowisko archeologiczne	późne średniowiecze	34-65	19	1	
17	Chorzele	Niskie Wielkie	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	35-65	12	1	
17	Chorzele	Niskie Wielkie	Stanowisko archeologiczne	brak precyzyjnego datowania	35-65	13	2	
17	Chorzele	Niskie Wielkie	Stanowisko archeologiczne	okres starożytny	35-65	14	1	
17	Chorzele	Niskie Wielkie	Stanowisko archeologiczne	wczesna epoka żelaza	35-65	15	4	
17	Chorzele	Niskie Wielkie	Stanowisko archeologiczne	wczesna epoka żelaza	35-65	16	5	
17	Chorzele	Nowa Wieś	Stanowisko archeologiczne	okres średniowiecza	34-64	2	2	
17	Chorzele	Nowa Wieś	Stanowisko archeologiczne	epoka kamienia	34-64	3	3	

17	Chorzele	Nowa Wieś	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-64	4	4	
17	Chorzele	Nowa Wieś	Stanowisko archeologiczne	okres wpływów rzymskich	34-64	5	5	
18	Chorzele	Nowa Wieś	Stanowisko archeologiczne	okres wpływów rzymskich	34-64	6	6	
18	Chorzele	Nowa Wieś	Stanowisko archeologiczne	okres wpływów rzymskich	34-64	7	7	
18	Chorzele	Nowa Wieś Zarębska	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-67	15	5	
18	Chorzele	Opalenie	Stanowisko archeologiczne	okres późnego średniowiecza	34-65	3	2	
18	Chorzele	Opalenie	Stanowisko archeologiczne	okres starożytności	34-65	3	3	
18	Chorzele	Opalenie	Stanowisko archeologiczne	okres późnego średniowiecza	34-65	4	4	
18	Chorzele	Opalenie	Stanowisko archeologiczne	okres późnego średniowiecza	34-65	5	5	
18	Chorzele	Opalenie	Stanowisko archeologiczne	okres starożytności	34-65	6	6	
18	Chorzele	Opalenie	Stanowisko archeologiczne	okres późnego średniowiecza	34-65	7	7	
18	Chorzele	Opalenie	Stanowisko archeologiczne	epoka kamienia	34-65	8	7	
19	Chorzele	Opalenie	Stanowisko archeologiczne	epoka kamienia	34-65	10	9	
19	Chorzele	Opalenie	Stanowisko archeologiczne	okres starożytności	34-65	15	10	
19	Chorzele	Opalenie	Stanowisko archeologiczne	okres późnego średniowiecza	34-65	16	11	
19	Chorzele	Opalenie	Stanowisko archeologiczne	okres późnego średniowiecza	34-65	17	12	
19	Chorzele	Opalenie	Stanowisko archeologiczne	okres późnego średniowiecza	34-65	18	13	

19	Chorzele	Opaleniec	Stanowisko archeologiczne	okres starożytności	34-65	20	14	
19	Chorzele	Zaręby	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	33-66	2	1	
19	Chorzele	Zaręby	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	33-66	3	2	
19	Chorzele	Zaręby	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-66	5	1	
19	Chorzele	Zaręby	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-66	6	2	
20	Chorzele	Zaręby	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-66	7	3	
20	Chorzele	Zaręby	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-66	8	4	
20	Chorzele	Zaręby	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-66	10	3	
20	Chorzele	Poścień Zamion	Stanowisko archeologiczne	okres halszacki i kultury lateńskiej	35-67	3	1	
20	Chorzele	Poścień Zamion	Stanowisko archeologiczne	okres halszacki i kultury lateńskiej	35-67	4	2	
20	Chorzele	Pruskołęka	Stanowisko archeologiczne	epoka kamienia	35-66	4	2	
20	Chorzele	Przątalina	Stanowisko archeologiczne	stanowisko nieokreślone	35-65	2	1	
20	Chorzele	Przątalina	Stanowisko archeologiczne	wczesna epoka żelaza	35-65	3	2	
20	Chorzele	Przątalina	Stanowisko archeologiczne	okres paleolitu i mezolitu	35-65	4	3	
20	Chorzele	Rapaty- Górki	Stanowisko archeologiczne	okres średniowiecza	35-64	9	1	
21	Chorzele	Rapaty-Sulimy	Stanowisko archeologiczne	okres średniowiecza	35-64	10	1	
21	Chorzele	Rapaty-Sulimy	Stanowisko archeologiczne	okres epoki kamienia	35-64	11	2	

21	Chorzele	Rapaty-Sulimy	Stanowisko archeologiczne	okres epoki kamienia	35-64	13	3	
21	Chorzele	Rapaty-Sulimy	Stanowisko archeologiczne	okres wpływów rzymskich	35-64	14	4	
21	Chorzele	Rapaty-Żachy	Stanowisko archeologiczne	okres epoki kamienia	35-64	1	1	
21	Chorzele	Rapaty-Żachy	Stanowisko archeologiczne	okres wczesnego średniowiecza	35-64	2	2	
21	Chorzele	Rapaty- Żachy	Stanowisko archeologiczne	okres średniowiecza	35-64	7	3	
21	Chorzele	Rapaty-Żachy	Stanowisko archeologiczne	okres epoki kamienia	35-64	8	4	
21	Chorzele	Rycice	Stanowisko archeologiczne	epoka brązu i wczesna epoka żelaza	36-65	9	1	
21	Chorzele	Rycice	Stanowisko archeologiczne	XV w.	36-65	10	2	
22	Chorzele	Rycice	Stanowisko archeologiczne	okres starożytności	36-65	12	3	
22	Chorzele	Rycice	Stanowisko archeologiczne	XV-XVI w.	36-65	13	4	
22	Chorzele	Rycice	Stanowisko archeologiczne	okres wczesnego średniowiecza	36-65	14	5	
22	Chorzele	Rycice	Stanowisko archeologiczne	okres kultury łużyckiej i epoki brązu	36-65	15	6	
22	Chorzele	Rycice	Stanowisko archeologiczne	XV-XVI w.	36-65	16	7	
22	Chorzele	Rycice	Stanowisko archeologiczne	okres starożytności	36-65	38	8	
22	Chorzele	Rycice	Stanowisko archeologiczne	kultura łużycka, epoka brązu	36-65	46	9	
22	Chorzele	Rycice	Stanowisko archeologiczne	XV-XVII w.	36-65	47	10	

22	Chorzele	Rycice	Stanowisko archeologiczne	okres starożytności	36-65	48	11	
22	Chorzele	Rycice	Stanowisko archeologiczne	okres starożytności	36-65	49	12	
23	Chorzele	Rycice	Stanowisko archeologiczne	XV-XVI w.	36-65	54	13	
23	Chorzele	Rycice	Stanowisko archeologiczne	XV-XVII w.	36-65	55	14	
23	Chorzele	Rycice	Stanowisko archeologiczne	okres starożytności	36-65	58	15	
23	Chorzele	Rycice	Stanowisko archeologiczne	okres starożytności i wczesnego	36-65	59	16	
23	Chorzele	Rycice	Stanowisko archeologiczne	kultura łużycka, epoka brązu	36-65	60	17	
23	Chorzele	Rzodkiewnica	Stanowisko archeologiczne	okres późnego średniowiecza	35-67	5	1	
23	Chorzele	Rzodkiewnica	Stanowisko archeologiczne	okres starożytności	35-67	6	2	
23	Chorzele	Rzodkiewnica	Stanowisko archeologiczne	okres halsztacki	35-67	7	3	
23	Chorzele	Rzodkiewnica	Stanowisko archeologiczne	okres średniowiecza	35-67	8	4	
23	Chorzele	Rzodkiewnica	Stanowisko archeologiczne	okres wczesnego średniowiecza	35-67	9	5	
24	Chorzele	Rzodkiewnica	Stanowisko archeologiczne	okres wczesnego średniowiecza	35-67	10	6	
24	Chorzele	Rzodkiewnica	Stanowisko archeologiczne	epoka kamienia	35-67	11	7	
24	Chorzele	Rzodkiewnica	Stanowisko archeologiczne	okres epoki kamienia	35-67	12	8	
24	Chorzele	Skuze	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-68	17	1	
24	Chorzele	Skuze	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-68	18	2	

24	Chorzele	Skuze	Stanowisko archeologiczne	okres nowożytny	34-68	20	3	
24	Chorzele	Skuze	Stanowisko archeologiczne	okres kultury lateńskiej	34-68	21	4	
24	Chorzele	Stara Wieś	Stanowisko archeologiczne	okres późnego średniowiecza	35-64	27	1	
24	Chorzele	Ścięciel	Stanowisko archeologiczne	przełom okresu późnego	33-65	1	1	
24	Chorzele	Wasily Zygnny	Stanowisko archeologiczne	przełom okresu lateńskiego i okresu	34-64	11	1	
25	Chorzele	Zagaty	Stanowisko archeologiczne	przełom epoki brązu i wczesnej	35-66	6	1	
25	Chorzele	Zagaty	Stanowisko archeologiczne	XVI-XVIII w.	35-66	7	2	
25	Chorzele	Zagaty	Stanowisko archeologiczne	epoka brązu	35-66	8	3	
25	Chorzele	Zdziwój Nowy	Stanowisko archeologiczne	przełom okresu późnego	34-64	8	1	
25	Chorzele	Zdziwój Nowy	Stanowisko archeologiczne	okres starożytności	34-64	10	2	
25	Chorzele	Zdziwój Nowy	Stanowisko archeologiczne	okres epoki kamienia i mezolitu	35-64	28	1	
25	Chorzele	Zdziwój Stary	Stanowisko archeologiczne	okres średniowiecza	34-64	16	1	

W przypadku zaistnienia konieczności przeprowadzenia prac ziemnych na obszarze stanowiska należy realizować wyprzedzające daną inwestycję ratownicze badania archeologiczne, a w bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska przeprowadzić ścisły nadzór archeologiczny. Ewentualne granice stref badań powinny zostać ustalone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego lub określone na mocy decyzji o warunkach zabudowy lub inwestycji celu publicznego. Należy ustanowić strefy obserwacji archeologicznej, gdzie wszelkie prace ziemne realizowane będą pod nadzorem archeologicznym. W przypadku ujawnienia w trakcie prowadzonych nadzorów archeologicznych reliktyw pradziejowego oraz historycznego osadnictwa nadzór powinien zostać przekształcony w ratownicze badania archeologiczne.

Niezależnie od działalności inwestycyjnej, stanowiska w obrębie których zewidencjonowano liczne zabytki ruchome, zebrane w trakcie badań powierzchniowych należy typować w pierwszej kolejności do ratowniczych badań wykopaliskowych. Dodatkowo postuluje się także przeprowadzenie planowych badań archeologicznych, ukierunkowanych na uzupełnienie informacji dotyczących konkretnych stanowisk.

5.2.6. Dziedzictwo niematerialne

Bardzo ważną częścią dziedzictwa kulturowego oprócz zabytków, dzieł sztuki i cennych eksponatów jest także tradycja, żywe niematerialne dziedzictwo, jako przejaw kultury odziedziczonej po przodkach i przekazywanej kolejnym pokoleniom. Jest ono niezmiernie ważne w procesie kształtowania tożsamości lokalnej społeczności. Ważnym jego elementem jest ochrona miejsc pamięci, której celem jest zachowanie wszelkich śladów i utrwalenie znaczących dla tożsamości narodowej wydarzeń, faktów, postaci z dziejów państwa i narodu polskiego, walk o zjednoczenie i niepodległość Polski ze szczególnym uwzględnieniem celów wychowawczych i edukacyjnych, tak aby służyły popularyzacji wiedzy o dokonaniach Polaków, stanowiły trwałe elementy tożsamości narodowej i składnik współczesnego życia.

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje także przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów, takie jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem, lokalną kuchnią itp., obecne zwłaszcza w miejscowościach wiejskich gminy.

Sławne postaci Gminy Chorzele, które stanowią dziedzictwo niematerialne Gminy:

- Wincenty Jakób Lutosławski (1793-1855) – absolwent Szkoły Prawa i Administracji w Warszawie, dziedzic Rembielina, członek Rady Parafialnej w Chorzelach, pradziadek jednego z najśłynniejszych polskich kompozytorów, Witolda Lutosławskiego.
- Tomasz Kolbe (1828-1863) – dzierżawca wsi Dąbrówka Ostrowska. Pierwszy naczelnik powstańczy powiatu przasnyskiego. Animator insurekcji na tych terenach. W powstańczej legendzie znany jako Robespierre z Dąbrówki.
- ppor. Mieczysław Karczewski (zm. 1920) – dowódca jednego z oddziałów Brygady Syberyjskiej. Zginął wraz z żołnierzami 23 sierpnia 1920 roku w potyczce z wojskami bolszewickimi.
- Stanisław Komosiński oraz Henryk Zagórny (obaj zm. 1940) – nauczyciele Publicznej Szkoły Powszechnej w Chorzelach. Aresztowani 02.05.1940 roku, przewiezieni do obozu karnego w Sierpcu i rozstrzelani.
- Profesor Jerzy Kłoczowski (ur. 1924) – historyk „naszej Europy”. Dyrektor Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie. Przewodniczący Polskiego Komitetu ds. UNESCO. Autor około 700 prac dotyczących historii chrześcijaństwa i dziejów Europy Środkowo-Wschodniej, Kawaler Orderu Orła Białego.
- o. Honoriusz Kowalczyk (1935-1983) – dominikanin, ksiądz, kapelan Solidarności środowisk akademickich w Poznaniu; szykanowany za działalność opozycyjną przeciwko władzom PRL, zginął w wypadku samochodowym w 1983 r., prawdopodobnie sfingowanym przez służby specjalne.
- Edward Kupiszewski (1940-2000) – poeta, pisarz, publicysta, nauczyciel języka polskiego; mieszkał w Chorzelach w latach 1968-1975, tu uczył języka polskiego w miejscowym liceum, laureat wielu nagród literackich, szczególnie ceniony w Ostrołęce (tu m.in. znajduje się rondo jego imienia)

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Diagnoza oraz ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy Chorzele została wykonana na podstawie:

- przeprowadzenia sesji fotograficznej całego obszaru, sprawdzenie danych meldunkowych oraz działek mającej na celu uaktualnienia Gminnej Ewidencji Zabytków,
- analizy dokumentów strategicznych Gminy,
- publikacji książkowych i wydań broszurowych dotyczących gminy i regionu,
- informacji o inwestycjach zrealizowanych na terenie gminy oraz projektów do realizacji w najbliższych latach.

Na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji terenowej wysunięto następujące wnioski:

- Zabytki wpisane do rejestru zabytków nie budzą zastrzeżeń (za wyjątkiem zespołów parkowych)
- Stan parków na terenie Gminy Chorzele jest dostateczny lub zły i wymaga zabiegów pielęgnacyjnych
- Część obiektów wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Chorzele cechuje zły stan techniczny (szczególnie obiektów architektury drewnianej).

Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego została przedstawiona poniżej.

Mocne strony:

- 1) Zasób zabytków na terenie gminy, w tym wpisanych do rejestru zabytków
- 2) Bogata spuścizna historyczna – Chorzele miastem pogranicza północno – mazowieckiego, kurpiowskiego i pruskiego
- 3) Interesujące obiekty zabytkowe wysokiej klasy: kościoły, dwory, parki
- 4) Zachowane obiekty sakralne o wysokiej wartości kulturowej
- 5) Utrzymanie w dobrym stanie większości obiektów sakralnych oraz obiektów użyteczności publicznej
- 6) Zasób architektury drewnianej
- 7) Czystość środowiska
- 8) Relatywna bliskość aglomeracji warszawskiej
- 9) Zainteresowanie historią i kulturą regionu wśród władz Gminy
- 10) Odbywające się imprezy kulturalne
- 11) Lokalne tradycje i zwyczaje, kultywowane wśród mieszkańców gminy
- 12) Aktualizowana strona internetowa Gminy, zawierająca informacje dotyczące historii i zabytków regionu
- 13) Aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Chorzele

Słabe strony:

- 1) Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków
- 2) Braki w zakresie ładu przestrzennego w centrum Miasta
- 3) Niezbyt dobry stan części dróg kołowych
- 4) Niezbyt dobry stan zachowania części założeń dworsko-parkowych
- 5) Niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego
- 6) Niskie środki w budżecie Gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego
- 7) Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego
- 8) Brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych

Szanse:

- 1) Rewitalizacja historycznego centrum Chorzel
- 2) Dotacje Gminne na zabiegi rewitalizacyjne
- 3) Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków
- 4) Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków
- 5) Szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych Gminy, przyciągająca turystów
- 6) Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości
- 7) Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne
- 8) Opracowanie dokumentów strategicznych, które przyczynią się do poprawy warunków życia ludności i stanu dziedzictwa kulturowego
- 9) Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk)
- 10) Korzystanie ze wsparcia struktur takich jak np. Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich
- 11) Zachowanie tożsamości regionalnej mieszkańców od edukacji szkolnej poprzez festyny, lokalne święta, konkursy itd.
- 12) Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych
- 13) Komplementarność Programu Gminnego z Programem Opieki nad Zabytkami dla Województwa Mazowieckiego

Zagrożenia:

- 1) Zmiany w układach ruralistycznych związane z nową zabudową
- 2) Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych

- 3) Zła sytuacja finansowa wielu użytkowników obiektów zabytkowych
- 4) Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych
- 5) Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska
- 6) Zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów mechanicznych
- 7) Zanik tradycji i tożsamości regionalnych
- 8) Migracje ludności
- 9) Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego
- 10) Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych

7. Założenia programowe

7.4. Priorytety Programu Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Chorzele na lata 2019-2022

Ustalone poniżej priorytety, cele szczegółowe i wynikające z nich działania wyznaczają politykę gminy w zakresie ochrony zabytków na lata 2019-2022.

Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Chorzele na lata 2019-2022 będzie realizowany dla poniższych priorytetów:

- 1) PRIORYTET 1 – PROWADZENIE POLITYKI GMINNEJ MAJĄCEJ NA CELU ZACHOWANIE ISTNIEJĄCYCH WALORÓW ZABYTKOWYCH
- 2) PRIORYTET 2 – ODPOWIEDNIE WYKORZYSTANIE ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W CELU PRZYBLIŻENIA TYCH WALORÓW ZARÓWNO MIESZKAŃCOM GMINY, JAK I ODWIEDZAJĄCYCH TEREN GMINY TURYSTOM

7.5. Cele szczegółowe i działania Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chorzele na lata 2019-2022

Dla realizacji wyznaczonych priorytetów zostały określone cele szczegółowe wraz z proponowanymi działaniami.

Tabela 3. Harmonogram działań przewidzianych do realizacji w ramach Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chorzele na lata 2019-2022.

Priorytety	Cele szczegółowe	Działania	Termin realizacji
PRIORYTET 1 – PROWADZENIE POLITYKI GMINNEJ MAJĄCEJ NA CELU ZACHOWANIE ISTNIEJĄCYCH WALORÓW ZABYTKOWYCH	Cel szczegółowy 1.1 Organizacja zasad wsparcia dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych	Przygotowanie uchwały Rady Gminy w celu zabezpieczenia środków budżetowych na działania związane z obiektami zabytkowymi	Corocznie
		Przeznaczanie środków finansowych z budżetu Gminy na najcenniejsze obiekty zabytkowe	Corocznie
		Identyfikacja najpilniejszych potrzeb przy obiektach w najgorszym stanie technicznym	Do 30 czerwca 2020 r.
		Współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków przy identyfikacji celów i zadań na lata 2019 - 2022	Sukcesywnie
	Cel szczegółowy 1.2 Bezpośrednie wsparcie dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych z budżetu Gminy	Nawiązanie współpracy z prywatnymi właścicielami obiektów zabytkowych w celu jak najszerzego ich wykorzystania w promocji Gminy	Sukcesywnie
		Rewaloryzacja zabytkowych założeń parkowych z terenu Gminy przy wykorzystaniu środków własnych i zewnętrznych	Do 31 grudnia 2021 r.
		Poprawa stanu estetyki otoczenia zabytkowych kościołów z terenu Gminy	Do 31 grudnia 2021 r.
	Cel szczegółowy 1.3 Monitorowanie stanu zachowania zabytków	Aktualizacja danych Gminnej Ewidencji Zabytków	W miarę potrzeb

	oraz działania na rzecz jego poprawy		
		Sporządzenie następnej edycji „Programu opieki nad zabytkami”	2022 r.
		Sporządzenie sprawozdania z realizacji „Programu opieki nad zabytkami”	Koniec roku 2020 r.
	Cel szczegółowy 1.4 Dbałość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w Gminie	Ścisłe powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi Gminy	Sukcesywnie
		Bieżąca pielęgnacja cmentarzy, miejsc kultu i miejsc pamięci, ze szczególnym uwzględnieniem historycznych cmentarzy ewangelickich	Sukcesywnie
		Rozszerzanie zasobu dziedzictwa kulturowego Gminy, m.in. poprzez regularną aktualizację Gminnej Ewidencji Zabytków, inwentaryzację obiektów małej architektury, cmentarzy itp.	Sukcesywnie
	Cel szczegółowy 1.5 Określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych	Przekazywanie właścicielom i dysponentom obiektów zabytkowych informacji o możliwościach pozyskiwania dodatkowego wsparcia finansowego (zwłaszcza z funduszy europejskich)	Sukcesywnie
		Podjęcie działań w celu znalezienia użytkowników dla zdegradowanych obiektów zabytkowych	Sukcesywnie
CEL GŁÓWNY 2 – ODPOWIEDNIE WYKORZYSTANIE ZASOBÓW DZIEDZICTWA	Cel szczegółowy 2.1 Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego	Organizacja na terenie Gminy kącika muzealnego	Do 2021 r.

KULTUROWEGO W CELU PRZYBLIŻENIA TYCH WALORÓW ZARÓWNO MIESZKAŃCOM GMINY, JAK I ODWIEDZAJĄCYCH TEREN GMINY TURYSTOM			
		Organizacja imprez lokalnego zasięgu, przybliżających mieszkańcom Gminy i regionu wartości historyczne Gminy	Corocznie
	Cel szczegółowy 2.2 Wykorzystanie Internetu i multimediiów w celu nowoczesnej promocji walorów zabytkowych	Stworzenie osobnej witryny internetowej poświęconej tematyce zabytkowej i kulturalnej, ewentualnie dbanie o aktualizację strony Gminy	Do końca 2021 r.
		Stworzenie systemu informacji przestrzennej z warstwą informacyjną na temat obiektów zabytkowych wchodzących w skład Gminnej Ewidencji Zabytków oraz udostępnienie go na forum publicznym	Do końca 2021 r.
		Nawiązywanie współpracy w zakresie dobrych praktyk w ramach partnerstwa krajowego i zagranicznego	
	Cel szczegółowy 2.4 Promocja na forum krajowym i zagranicznym	Udziały w konkursach na najlepiej zadbane zabytki, najciekawszy produkt turystyczny itp.	Sukcesywnie
		Współpraca z mediami, zarówno tradycyjnymi, jak i internetowymi	Sukcesywnie
	Cel szczegółowy 2.5 Edukacja społeczeństwa	Wspieranie działalności organizacji pozarządowych związanych z historią i	Sukcesywnie

	w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego	kulturą, placówek muzealnych, galerii, bibliotek oraz innych instytucji kultury	
		Organizacja spotkań, mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego	Sukcesywnie
		Obejmowanie przez Władze patronatem honorowym działań społecznych, których dochód przeznaczony jest na potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego (zbiórki, akcje społeczne, loterie i inne)	Sukcesywnie

Źródło: Opracowanie własne.

Należy zwrócić też uwagę na wartość historyczną obiektów, znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Chorzele. Celem podstawowym Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami jest zachowanie substancji zabytkowej, jednak nie wyklucza to całkowicie zastosowania nowocześniejszych technologii lub materiałów budowlanych. Jednakże wszelkie niekontrolowane przebudowy mogą skutkować nieodwracalną utratą walorów zabytkowych poszczególnych budynków, stąd dla obiektów znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Chorzele przyjęto następujące ustalenia odnośnie:

1. Wymiany stolarki otworowej,

- Tylko materiał historyczny tj. okna drewniane w budynkach z odtworzeniem podziałów i dekoracji. Dopuszczalna zmiana konstrukcji okien skrzynkowych na jednoramową, w uzasadnionych przypadkach dekapitalizacji okien
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej stosować zasadę odtworzenia materiału, konstrukcji, podziałów, artykulacji (dekoracji)

2. Wymiany pokrycia dachowego

- Tylko dachówka ceramiczna (holenderka, zakładkowa, karpiówka etc.) w układzie i na wzór istniejącej w obiekcie. W przypadku katastrofy budowlanej, konieczności doraźnego zabezpieczenia przed pogarszaniem się stanu zachowania i stanu technicznego więźby i pokrycia, dopuszczenie na czas określony tymczasowego zabezpieczenia (nie dłużej niż do 10 lat) pokrycia np. gontem bitumicznym, blachą, blachodachówką (kolor ceglasty, matowy). Wymagana

uprzednio dokumentująca ten fakt opinia techniczna (np. wskazująca konieczność remontu więźby – określająca jak i czym, zawierająca adnotację o konieczności tymczasowego położenia innego pokrycia dachu

- Docelowo należy stosować dachówkę i remontować więźby dachowe.

3. Ocieplenia budynków

- Ze względu na wysoki walor krajobrazowy obiektów i zespołów, dokumentujących wartości historyczne i kulturowe regionu, jednostkowo posiadających skromny walor artystyczny i naukowy, nie dopuszcza się stosowania dociepleń lekkich, zewnętrznych ścian, elewacji wykonanych z cegły licowej (ceramicznej, silikatowej), kamienia, drewna oraz wątków mieszanych tj. kamienno-ceglanych, muru pruskiego, etc.,
- Dopuszcza się stosowanie dociepleń lekkich, na zewnętrznych elewacjach tynkowanych, pozbawionych detalu architektonicznego (gzymśów, opasek, dekoracji sztukatorskich, elementów drewnianych etc.), pod warunkiem odtworzenia struktury, faktury i kolorystyki oryginalnego, historycznego tynku.
- Ewentualnie w przypadku gdy występuje tylko prosty gzyms podokapowy – odtworzyć gzyms podokapowy, z jego profilowaniem, odsadzeniem od lica ściany etc.

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w *Programie Opieki Nad Zabytkami Gminy Chorzele na lata 2019-2022* będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- 1) prawnych – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, budowę parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do wojewódzkiego rejestru lub włączenie do wojewódzkiej ewidencji zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- 2) finansowych – obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy lub znajdujących się w trwałym zarządzie jej jednostek lub zakładów budżetowych, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, w zależności od możliwości finansowych gminy;

- 3) koordynacji – obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa, powiatu i gminy, współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- 4) społecznych – obejmujących między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- 5) kontrolnych – obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Chorzele na lata 2019-2022 po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Gminy, w celu przyjęcia go Uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Wójt będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań programu i przedstawiał je Radzie Gminy.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji programu, uwzględniająca:

- 1) ilość wykonanych zadań przyjętych do realizacji;
- 2) efektywność wykonania zadań;
- 3) wartość finansową zrealizowanych zadań;
- 4) zakres współpracy z osobami i jednostkami odpowiedzialnymi za zabytki.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady, które zawiera Rozdział 7. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.). Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane, m.in. z następujących źródeł:

- 1) z budżetu gminy finansowanie odbywa się w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.), lub dotyczy stanowisk archeologicznych odkrytych na terenie będącym własnością gminy;
- 2) z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Warmińsko - Mazurskiego w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.);
- 3) z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace, zgodne z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.);
- 4) z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art.77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.) w oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy;
- 5) z dotacji unijnych;
- 6) od fundacji;
- 7) od osób fizycznych, prawnych, kościelnych.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz.U. 2018 poz. 2067 ze zm.) dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;

- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów częściowych są Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”.

Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza programy, w ramach których można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych z ochroną zabytków. Mimo, że są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach zasadniczo nie ulegał zmianie.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

W okresie obowiązywania *Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Chorzele na lata 2019-2022*, gmina przeznaczy środki na konserwację zabytków zdobyte ze źródeł publicznych lub prywatnych. Będą one przeznaczone na cele wyznaczone przez administrujących zabytkowymi obiektami. Na bieżąco wg potrzeb wykonywane będą prace renowacyjne obiektów umieszczonych w Gminnej Ewidencji Zabytków.

12. Załączniki
